

Donald Broady

VÄNSTERVRIDNINGEN PÅ
TECKNINGSLÄRARINSTITUTET

Uppgiftsövning för AB1-kursen
i historia vid Göteborgs
universitet
vårterminen 1972

Kolbjörn Waern

INNEHÅLL

Käll- och litteraturförteckning.....	1
Förkortningslista.....	2
Inledning.....	3
Vad är Teckningslärarinstitutet?.....	3
Frågeställning.....	3
Källmaterialet.....	4
I Tillbakablick.....	5
Teckningsämnets och Teckningslärarinstitutets ut- veckling till omkring 1960.....	5
Situationen i början på 60-talet.....	8
II Debatten i Teckning 1960-1968.....	10
III Förändringarnas genomförande.....	13
Rektorsskiftet.....	13
Ny kursplan för Teckningslärarinstitutet och ny läroplan för grundskolan.....	17
Förnyad lärarkår.....	25
IV Kritiken.....	27
V Teckningslärarinstitutet, 1972.....	29
VI Sammanfattning och slutsatser.....	31
Noter.....	35

KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

KÄLLORDagstidningar:

Aftonbladet 1968: 14/2, 6/3 1969: 2/1.

Dagens Nyheter, 1968: 29/5, 16/6, 10/12.

Göteborgsposten, 1970: 1/12.

Svenska Dagbladet, 1969: 2/5, 14/5, 27/4, 1970: 14/2, 5/3.

Uppsala Nya Tidning, 1970: 16/2, 25/2, 12/3, 1/4.

Tidskrifter:

Estetiskt Forum, organ för Svenska Teckningslärarsällskapet, nummer 14, 16, 17, 26, 29.

Fackläraren, nummer 20/69, 3/70, 2/70, 6/70, 15/70, 5/72.

Form, nummer 1/68, 5/68, 9/68.

Konstrevy, nummer 4/68, 1/69, 2-3/69.

Media, nummer 5/68

TCO-tidningen, nummer 2/69, 3/69.

Teckning, tidning för svensk teckningsundervisning, 1960-1970, 1/71.

TTF-tidningen, nummer 1/72.

Zenit, nummer 5/68, 12/69.

Läroplaner:

Läroplan för grundskolan 1962, Stockholm 1962.

Läroplan för grundskolan Lgr69, Stockholm 1969.

Läroplan för gymnasiet 1965, Stockholm 1965

Undervisningsplaner för Konstfackskolan 1950, med tillägg senast i december 1961. TTF:s arkiv.

Timplan för Teckningslärarinstitutet 1966/67 med ämnesbeskrivningar. TTF:s arkiv.

Kursplan för utbildning av teckningslärare vid Teckningslärarinstitutet 1969/70. SÖ den 25.7.1969. TTF:s arkiv.

Kursplan för Teckningslärarinstitutet, strukturering av kursplaner från 25.7.1969. TI:s arkiv.

Material ur TTF:s arkiv:

Årsberättelser, handlingsprogram, korrespondens, remissvar, styrelseprotokoll, utbildningsnämndens protokoll, TR-skrivelser, läroplansförslag m.m.

Material ur TI:s arkiv:

Studiehäfte i färg- och formkunskap 2 (bildanalys), Estetisk Nutidsorienterir studiehäfte för särskild utbildning av lärare i teckning, inkomna skrivelser, elevarbeten m.m.

Material ur Konstfackskolans arkiv:

Styrelseprotokoll 1964-68, JO-Ulf Lundviks rapport, korrespondens m.m.

Riksdagsprotokoll:

Första kammaren Nr 34, 12.3.1970, Nr 17, 17.2.1970
Andra kammaren Nr 63, 19.2.1970.

Övrigt:

Akten i föreståndarfrågan. Utbildningsdepartementets registratur.

Konstfackskolans katalog 1967-1971.

Lönestatistik från Svenska Facklärarförbundet.

Material ur Skolöverstyrelsens arkiv.

LITTERATUR

Elauhut, Kullike, Några studier i tecknings- och slöjdpedagogiken i det industrialiserade samhället. Trebetygsuppsats i konstvetenskap framlagd vid Stockholms universitet höstterminen 1971.

Gustavsson, Roland, Från Ruskin till Read. Anförande i metodik den 10 nov. 1965. TTF:s arkiv.

Hagmarker, Sven, Teckningsundervisningen under 100 år - med anknytning till Svarttorps skola. Utkast till uppsats för C-1 seminariet vid Konstvetenskapliga Institutionen vid Göteborgs Universitet höstterminen 1971.

Konstbildning i Sverige. SOU 56:13, Stockholm 1956.

Lindgren-Fridell, Marita, Pedagogiska principer i konstnärsutbildningen. i Högskolor för konstnärlig utbildning, SOU 70:66, Stockholm 1970.

Nordström, Gert Z. & Romilson, Christer, Bilden, skolan och samhället, Stockholm 1970.

Wollin, Nils G., Från ritkola till konstfackskola. Konstindustriell utveckling under ett sekel, Stockholm 1951.

FÖRKORTNINGSLISTA

Följande förkortningar har använts i uppsatsen:

KFS = Konstfackskolan

KRO = Konstnärernas Riksorganisation

Lgr = Läroplan för grundskolan

Lgy = Läroplan för gymnasiet

LR = Lärarnas Riksförbund (anslutet till SACO)

LUK = Lärarutbildningskommittén

LÖ-gruppen = SÖ:s läroplansöversynsgrupp

SACO = Sveriges Akademikers Centralorganisation

SFL = Svenska Facklärarförbundet (anslutet till TCO)

STS = Svenska Teckningslärarsällskapet (anslutet till LR/SACO)

SÖ = Skolöverstyrelsen

TCO = Tjänstemännens Centralorganisation

TI = Teckningslärarinstitutet

TR = Teckningslärarnas Riksförbund (anslutet till SFL/TCO)

TTF = Teckningslärarnas och TI-elevernans Förening (omkring 1968 uteslutande elevförening).

Vad är Teckningslärarinstitutet?

Teckningslärarinstitutet (TI) är Sveriges enda utbildningsanstalt för teckningslärare. Institutet är en avdelning av Konstfackskolan i Stockholm, även om det under senare tid fått en rätt självständig ställning. TI leds av en rektor (föreståndare) som även är biträdande rektor för Konstfackskolan. Konstfackskolans styrelse, som är beslutande organ för Konstfackskolan, består av Konstfackskolans rektor och representanter från Stockholms stad, Svenska Slöjdföreningen, Industriförbundet och LO.

Intagningen till TI sker huvudsakligen efter arbetsprover, men även efter muntliga lämplighetstester. Som grundutbildning krävs grundskola (realskola) och minimiåldern 17 år. Endast en bråkdel av de sökande antas. Utbildningen är 4-årig och skolan har ca 300 elever.¹

Frageställning

Som utgångspunkt för min frågeställning utgår jag från att en unik och radikal förändring har ägt rum på TI. Unik internationellt så till vida att den teckningslärarutbildning TI fick 1968 saknar motsvarighet i något annat land.² Unik inom landet genom att TI torde vara den enda utbildningsanstalten i Sverige, kanske med undantag av Experimentgymnasiet i Göteborg, där de högljudda reformkraven i samband med studentrevolterna i slutet på 60-talet verkligen resulterade i konkreta åtgärder för att radikalt förändra utbildningen. Med denna uppsats vill jag utifrån detta försöka besvara två frågor:

Vad var bakgrunden och orsakerna till reformkraven?

Hur genomfördes förändringarna?

Källmaterialet

Källmaterialet är av den karaktären att dess tillförlitlighet i regel inte behöver ifrågasättas. En stor brist i det omfattande protokollmaterialet är dock, att det mera sällan redovisar diskussionen kring ett behandlat ärende.

Förvånansvärt är, att i SÖ:s arkiv finns mycket litet material tillgängligt från det mångåriga förarbetet till Lgr 69 och TI:s läroplaner. Diskussionerna och delresultaten av SÖ:s arbetsgrupper arkiveras över huvud taget inte, men inte heller in- och utgående korrespondens i ärendet, läroplansförslag eller remissyttranden går genom den praktiserade diarieföring att finna. De viktigaste handlingarna från SÖ finns dock arkiverade av TI:s elevförening TTF.

På departementsnivå arkiveras inkomna skrivelser i akter, men inget material från den interna handläggningen, hörande av experter eller personliga uppvaktningar bevaras, och tjänstemännen är därtill belagda med tystnadsplikt rörande den interna diskussionen på departementet. Statsrådets ställningstagande avspeglas endast i konseljbeslutet.

I TILLBAKABLICK

Teckningsämnet och teckningslärarutbildningens utveckling till omkr. 1960

För att söka förstå bakgrunden till reformkraven på Teckningslärarinstitutet, är det nödvändigt att göra en tillbakablick över teckningsämnet situation i skolorna och utbildningen av teckningslärare.³

1713 möter man för första gången ett offentligt omhändertagande av teckningsundervisning, då en ritmästare tillsättes vid Uppsala universitet för att "informera ungdomen i ritkonsten". 1773 får Konstakademien sina privilegier, och vid dess "skola för ornamentsteckning" påbörjas en särskild teckningsundervisning för att höja den konstnärliga kvalitén på svenskt exporthantverk.

1820 ges för första gången möjlighet att välja teckning (linearritning) i läroverken, och undervisningen i ämnet tas så småningom över av speciella teckningslärare, först omnämnda i 1856 års skolstadga. Redan 1858 tillsättes en kommitté för översyn av stadgan, och i sitt yttrande om teckningsämnet ges en god uppfattning om den dåvarande målsättningen och undervisningsmetodiken för ämnet:

"Eland de undervisningsämnena, som böra anses tillhöra skolan, intager Teckning utan tvifvel ett utmärkt rum. Undervisningen deruti, om den rätt bedrifves, utbildar lärjungens skönhetssinne, skärper i betydlig grad hans tankekraft samt förekaffar honom en färdighet, hvaraf han under sin framtida lefnadsbana kommer i behof. För de ynglingar, som vilja egna sig åt något industrielt yrke, är öfning i Teckning ej blott nyttig, utan så nödvändig, att den nästan kan sättas vid sidan af färdigheten att skrifva. - - -

Likasom all annan undervisning bör äfven den i Teckning fortgå från det enklare till det mera sammansatta, och lärjungen ej öfvergår till något nytt, innan han genom öfning förut lärt att bestämdt och klart framställa de enkla elementer, hvaraf det sammansatta består." ⁴

Det första mötet med teckningsämnet bör för eleven bestå i övning "att teckna räta linier i olika räkningar" och deras sammanställning. Därefter tränas han i att framställa cirklar och andra böjda linier, och då detta behärskas intränas avbildning av givna figurer med linjal och skala, varpå följer övning i perspektivisk återgivning av klotsar och projektionsritning. Efter dessa moment följer ornamentsteckning efter förelagda mönster och modeller. "Till slut aftecknar han naturens egna fria former efter lefvande växter och djur." Kommittén rekommenderar fyra veckotimmar teckning på reallinjen mot två på den klassiska linjen, vilket visar tidens nyttobetonad syn på ämnet som ett led i yrkesutbildningen.

1879 flyttas teckningslärarutbildningen från Konstakademien till Tekniska skolan (nuvarande Konstfackskolan) varil det som Teckningslärarinstitutet alltjämt är inordnat, och för första gången meddelas även viss pedagogisk undervisning. I samband med förflyttningen börjar man även märka en

ny syn på målsättningen för teckningsundervisningen; att undervisa eleven med utgångspunkt från dennes behov av att uttrycka sig i form och färg. Den metod som ansågs bäst lämpad för att utbilda elevens formsinne och träna ögats seende kom från Tyskland 1878 under namnet Dr Stuhlmans metod eller Hamburgmetoden. Denna metod bygger på att den enskilde eleven arbetar sig fram mot allt svårare uppgifter allt efter egen förmåga, från figurteckning på rutat papper efter förlagor till fri avbildning.

Det är i 1800-talets England dessa idéer uppstår och vidareutvecklas. Resultatet av den industriella utvecklingen i England, kombinerad med den alltsedan början av 1800-talet allt mer accentuerade åtskillnaden mellan nyttobetonad konst, ritning, och "skön konst", visar sig på världsutställningen i London 1851. Som en reaktion mot utställningens tecken på den allmänna smakens förfall och industriprodukternas stereotypa utformning och dåliga konstnärliga kvalitet, kom krav på konstnärlig utbildning för industrins formgivare och ett återuppväckande av hantverkstraditionerna. Som en säkerhetsåtgärd inför skräväsandets avskaffande 1846, stiftas i Sverige 1841 Konst- och slöjdföreningen i Göteborg (vars samlingar senare kommer att utgöra Röhska konstslöjdmuseet) och 1845 Svenska Slöjdföreningen (varur Konstfackskolan uppstår).

Men återgången till hantverksmetoder skall inte bara vara ett sätt att höja den konstnärliga kvalitén på produkterna, utan snarare ett medel att uppfylla fundamentala behov hos människor. Engelsmannen John Ruskin (1819-1900) menar att det skapande arbetet är ett nödvändigt led i människans harmoniska utveckling, endast konsten (skapandet), som är människans högsta uttryck, kan göra livet värt att leva. William Morris (1834 - 1896) startar utifrån dessa tankegångar en verkstad för hantverksproduktion, med målsättningen "en konst utförd av folket för folket, till glädje för den som skapar den och den som brukar den".⁵

Dessa engelska konstteoretiker går i sin syn på konsten och skapandet ytterst tillbaka på Rousseau, som klart formulerat slöjdens och teckningens betydelse för barnets utveckling. Ett förverkligande av denna uppfostrande funktion innebär inestiftandet av Nääs slöjdseminarium 1875. Dess organisatör, Otto Salomon, bryter med kravet på den praktiska nyttan som kunskapens yttersta mål, och publicerar 1884 sin nya pedagogik i boken Om slöjden som uppfostringsmedel.

Denna nya aspekt på det skapande arbetet ger så småningom resultat i skolorna: 1878 blir teckning obligatoriskt i folkskolorna och samtidigt ges här visst utrymme för frihandsteckning, och omkring 1860 meddelas slöjdundervisning vid nästan alla av folkskolans inspektionsområden. Under början av 1900-talet kritiseras Dr Stuhlmans metod som alltför stel och auktoritär. Teckningen får i timtilldelningen en förskjutning mot de klassiska, humanistiska linjerna, och till undervisningen i förmågan att se och avbilda, läggs

7
nu även syftet att utveckla elevens smak och skönhetsinne. Men ännu står läraren orubbad som auktoritet och vägvisare, och det skall dröja ytterligare några decennier innan teckningsämnets metodik radikalt förändras.

I samband med Baltiska utställningen 1914 bildas Teckningslärarnas Riksförbund, TR. Förbundets första stora uppgift blir att slå tillbaka ett försök från 1926 års skolkommission att ta bort teckningsundervisningen från gymnasiet humanistiska linje. Detta lyckas så bra, att teckningen genom 1928 års läroverksstadga erhåller en aldrig senare uppnådd ställning med två obligatoriska veckotimmar genomgående i realskolan och gymnasiet. Men med 1933 års läroverksstadga inleds ett successivt undanträngande av teckningsämnet, och när ämnet helt försvinner från gymnasiet sista ring, förlorar det även kompensationsvärde i studentexamen, trots protester från riksförbundet.⁶

Under tiden har det hänt saker inom konstpedagogiken ute i Europa.

I början av 1900-talet talar Freud om att vi vantrivs i kulturen och att vårt undermedvetna egentliga jag bara kan lockas fram genom frihet från yttre påverkan, och måste lockas fram för individens harmoniska utveckling. Första världskriget bidrar till att underminera tilltron till vår västerländska kulturtradition, och föder riktningar inom konsten såsom dadaism och surrealism.

Den konstteoretiker som sammanfattar tidens tankegångar och formulerar konstens målsättning och funktion i samhället är Herbert Read. Herbert Read vill inte bara förändra metodiken i teckningssalarna och skapa en mera allmän förståelse för konst, utan vill också genom ett helt nytt uppfostrings-system genom konsten, formulerat i boken Education through Art 1943, ge varje människa möjlighet till självförverkligande, vilket ytterst skall skapa ett nytt samhälle, bättre anpassat till människans behov. Förnekas människan att i skapande arbete ge uttryck åt undermedveten ångest och önskningar skapas våld och tyrrani, ty "destructiveness is the outcome of un-lived life".⁷

Herbert Reads pedagogiska metodik når snart Sverige. En samling progressiva teckningslärare med Jan Thomaeus i spetsen bildar 1947 föreningen Sveriges Yngre Teckningslärare som angriper teckningslärarkåren för auktoritär och skadlig påverkan av eleverna. Thomaeus säger i ett radioprogram 1948: "De bästa teckningslärarna är de eldaste, för de gör minst skada."⁸

Samma år blir ämnet ytterligare beskuret, och inför 1950 års avtalsförhandlingar beslutar TR:s riksmöte med röstsiffrorna 29 - 11 att TR skall ansluta sig till Svenska Paeklärarförbundet under huvudorganisationen TCO, ett beslut som kom att utsättas för mycket kritik. Löneförhandlingarna resulterar i en lönegrads sänkning för realskolans teckningslärare.

JYT
1947

ansluten
+ TCO

1957 blir Rudolf Hårde rektor för TI, och två år senare avlöses Hårde som ordförande i TR av dess nuvarande ordförande Torö Örtenholm. Samma år flyttar Konstfack med TI in i de nya lokalerna vid Gärdet i Stockholm.

Medan myndigheterna beslutar om teckningsämnets timtilldelning och lärarnas löner, går debatten het ute bland teckningslärarna om ämnets nya målsättning, en debatt som ofta kretsar kring projektionsritningens vara eller icke vara. 1956 kommer Herbert Reads Education through Art på svenska, och i slutet av 50-talet kan "den fria metodiken" sägas ha fått fast fot, om inte på TI, så i alla fall till en del ute i skolorna. I 1955 års undervisningsplan för teckning i folkskolorna är för första gången med begreppet "fritt skapande".⁹ Intresset koncentreras kring barnets medvetandevärld och barnpsykologin, och ensidigt tecknande och akvarellmålning kompletteras med arbete i nya två- och tredimensionella material.

Men det är givet att den nya fria metodiken ute i skolorna inte hade möjlighet att överallt tillämpas i hela sin konsekventa utformning, så som exempelvis Jan Thomaeus hade önskat. Tidigt höjs varnande röster för att teckningsämnet skall bli ett småpysslande terapiämne, och man kan nog anta, att många av de lärare som nåtts av de nya idéerna i andra eller tredje hand, tolkade det fria skapandet så, att eleven ges tillfälle att på teckningslektionerna göra ungefär vad han vill, och läraren reduceras till materialförvaltare.¹⁰

Situationen i början på 60-talet

Under våren 1960 görs en opinionsundersökning bland landets teckningslärare angående den gamla frågan om TR:s organisationshemvist.¹¹ Undersökningen visar tydligt teckningslärarkårens svaghet. Av 510 utsända formulär återlämnades endast 80, och av dessa önskar 29 en fortsatt anslutning till SFL/TCO, medan 28 önskar anslutning till Lärarnas Riksförbund/SACO. Ointresset för de fackliga frågorna kan säkert härledas till utbildningen vid TI, som för många elever uppfattas som en form av konstskola, med huvudvikten lagd vid frihandsteckning och fri målning. De pedagogiska momenten i utbildningen spelar en underordnad roll och är i huvudsak koncentrerade till sista årskursen.¹² Denna betoning av det konstnärliga medför även att en del av de utexaminerade lärarna i stället för undervisning ägnar sig åt konstnärlig verksamhet, varför bristen på teckningslärare är akut.¹³

Ute i skolorna har teckningsämnet fått vidkännas flera inskränkningar i timtilldelningen och teckningsbetyget har förlorat sitt värde i studentexamen. Gällande läroplan från 1955 har försiktigt smugit in en smula fritt skapande, men dess allmänna formuleringar ger stort utrymme åt den enskilda läraren att tolka den enligt eget gottfinnande.¹⁴

En uppfattning om tidens målskrivningsdebatt ger en artikel i TR-organet Teckning 1960, där Elis Hammarberg, lektor vid lärarhögskolan i Stockholm, skriver:

"Den estetiska fostran vill uppöva känsligheten för sinnesintryck. 'Intellektet kan ju endast bearbeta det som redan erfarits genom våra sinnen'. Den vill också uppöva förmågan till inlevelse, och den vill utveckla fantasi, intuition och skaparförmåga genom gestaltande. - - - Vad barnet inte kan uttrycka med ord, kan det ofta ge uttryck åt på annat sätt, i musik, rörelser, bildarbete. Barnet skapar. Uppfostrans roll blir då att värda den skapande förmågans tillväxt, och här till vill också den moderna teckningsundervisningen bidra." 15

Samma år skriver teckningslärare Carl-G. Nordin i ett annat nummer av Teckning:

"Övningsämnena ska vara avkopplande och utgöra en naturlig motvikt till de icke 'skapande' ämnena. Där ligger den direkta nyttan jämte betydelsen av estetisk fostran, som så många målsmän misstolkat och därmed felvärderat - ja, undervärderat! Övningsämnena ska i riktigt utarbetat veckoschema vara så fördelade, att övningsämnena blir nyttiga 'pauser' mellan de övriga 'matnyttiga' ämnena. Och jag tror att ofta så är fallet i våra skolor." 16

Hösten 1961 uppvaktar TR ecklesiastikminister Edenman med anledning av högskolefrågan.¹⁷ TR önskar TI som självständig högskola med studentexamen som inträdeskrav. Högskolefrågan hänger säkert samman med teckningslärarnas lönesituation. Sedan adjunkternas goda löneuppgörelse 1953 ligger övningslärarna sju lönegrader under dessa, och har 30 timmars tjänstgöringsskyldighet mot läroämneslärarnas 21.¹⁸

I mars 1962 beslutar riksdagen om grundskolans införande, "det mest anmärkningsvärda beslut som fattats i modern tid på skolans område" (Tord Örtenholm), samtidigt som gymnasieutredningen fullständigt omorganiserar gymnasiet.

Mitt under dessa omvälvningar tar några elever på TI initiativ till TI-elevernas och Teckningslärarnas Förening, TTF. Föreningen tillkommer ur ett behov att betona TI-utbildningen som en lärarutbildning, och på första årsmötet den 13 april 1962 inskrivs i stadgarna som föreningens huvudsyften yrkesinformation, fackliga frågor och kontakt mellan TI och utexaminerade lärare.¹⁹ Gert Z Nordström väljs till föreningens förste ordförande.

I TTF:s första verksamhetsberättelse för höstterminen 1962 går nye ordförande Torbjörn Högwall till häftigt angrepp mot den vekhet och brist på profil som präglat teckningslärarkårens fackliga politik, och som medfört en katastrofal situation för teckningsämnet ute i skolorna. Skulden ges delvis teckningslärarkårens allsanna blåögghet, men framför allt TR, vars fullständiga missbedömning av grundskoleutredningens betänkande lett till att teckningsämnet fått ytterliggare minskat timantal i grundskolan. Nu hotas teckningslärarna på högstadiet av folkskolelärarna, och kravet på stark

TTF
1962

organisation är större än någonsin. Efter en redogörelse från ett informationsmöte om LR:s (Lärarnas Riksförbund) kraftfulla ågerande fortsätter Högwall:

"Kort sagt, vi ser ... oss vara i ett akut behov av effektiv och auktoritativ förhandlingshjälp för att inte armbågas ut, för att få funktionellt samband med den skola vi skall tjänstgöra i och för att om möjligt återigen förbättra vårt ämne och dess villkor, dess renommé. LR är den enda vägen till lösning av det problemet."²⁰

Verksamhetsberättelsen avslutas med en anmälningsblankett för den nya LR-anslutna teckningslärarföreningen, senare kallad Svenska Teckningslärarsällskapet, STS. Teckningslärarkårens splittring på två förhandlingsorganisationer är ett faktum.

Vid TTF:s årsmöte i april 1963 kritiseras den avgående styrelsen för dess engagemang i de fackliga frågorna och ansvarsfriheten ifrågasätts.²¹ Debatten i TR-organet Teckning domineras sommaren och hösten 1963 av den fackliga polemiken mellan TR och STS.

II DEBATTEN I TECKNING 1960 - 1969

För att på ett enkelt sätt illustrera den debatt som föregick förändringarna på TI 1968-69 har jag försökt att göra en kvantitativ innehållsanalys över innehållet i Teckning 1960-68. Det är i Teckning som debatten om teckningsämnets framtid förs, och i denna tidskrift medarbetar tidigt många av de som senare kommer att vara pådrivande i den nya TI-utbildningen.

Av de sex debattämnen jag undersökt, och som rätt väl täcker upp den totala debatten i tidskriften, har jag i diagrammen sammanställt ämnena parvis, för att därigenom åstadkomma största möjliga åskådlighet. Vid kategoriseringen av innehållet till de olika rubrikerna skall först och främst betonas att uppdelningen nödvändigtvis ofta varit både subjektiv och godtycklig. Men genom att summera artiklarna halvårsvis har felet till en del kunnat reducerats, och de stora dragen i diagrammen torde ge en tämligen rättvis bild av debattens omfång.

Tidskriften utkommer med åtta nummer/år, sedan 1968 med sex nummer/år. 1965 omredigeras den så, att större utrymme ges åt debattartiklar. I och med nr 2/67 upphör de av reaktören ^{du Örtenhols} signerade ledarna.

Tecknings redaktion

Sedan 1949 och t.o.m. 1968 är Tord Örtenhols redaktör för Teckning. Inför 60-årsdagen 1968 beskriver Gert Z Nordström Tord Örtenhols som TR:s Talleyrand, trogen TR under l'ancien régime på 50- och 60-talen (ordförande sedan 1957), aktiv under revolutionen och en framtid som minister och sändebud för det nya TI.²²

1965 inträder bland andra Gert Z Nordström i redaktionen som redaktionssekreterare. Nordström studerade 1954-58 vid Valands Konstskola under

Torsten Rhenqvist i Göteborg, gick ut TI 1962, TFF:s förste ordförande 1962, sekreterare i TR 1964 - -67, sedan 1967 lärare vid och sedan 1968 rektor för Teckningslärarinstitutet.

Diagram 1 visar den fackliga debatten, vari endast medtagits inlägg av debattkaraktär, artiklar om löner, tjänstgöringsförhållanden, organisationsfrågan, högskolefrågan m.m., samt målsättningsdebatten vari medtagits alla artiklar om teckningslärarutbildningens och teckningsämnets målsättning.

Diagram 2 visar artiklar om bildproduktions teknik, vari medtagits alla artiklar som beskriver en teknik för framställning av två- eller tredimensionell bild, samt metodikdebatten, vari medtagits debattartiklar om undervisningsmetodik och undervisningspedagogik.

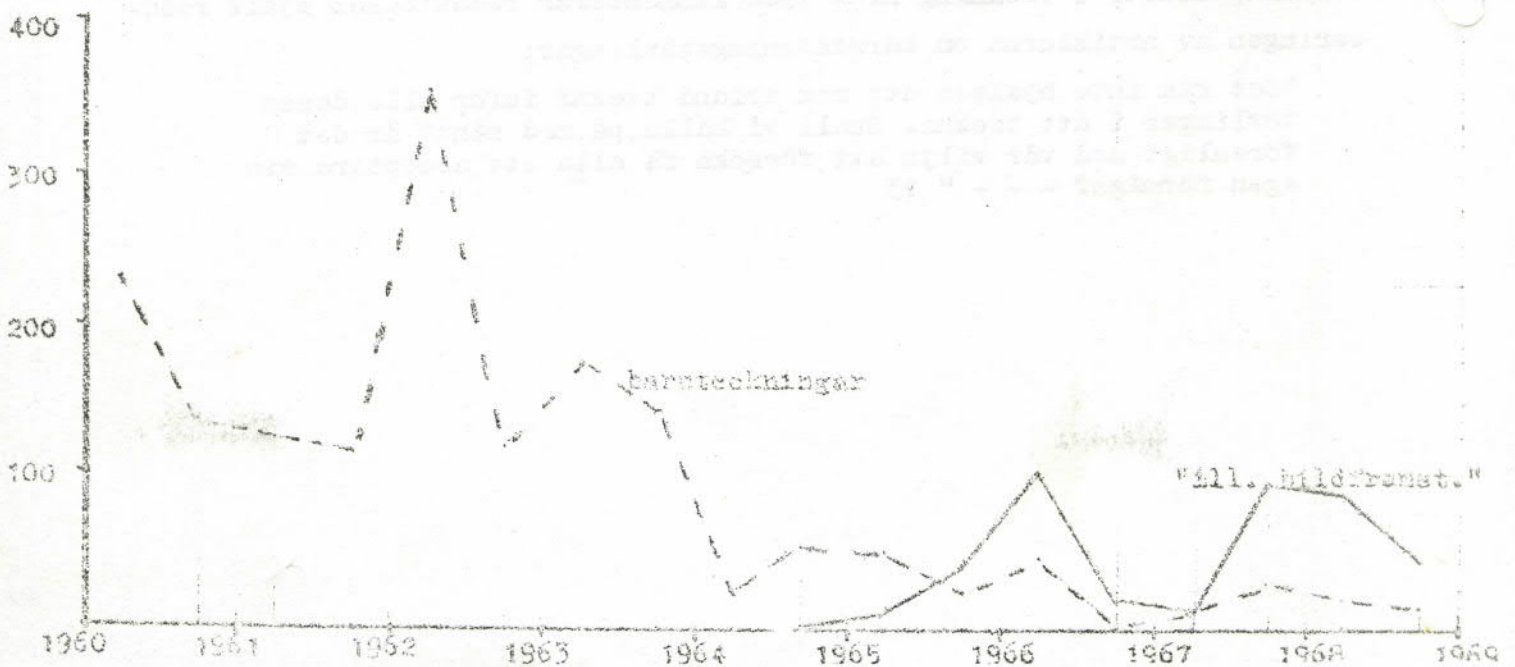
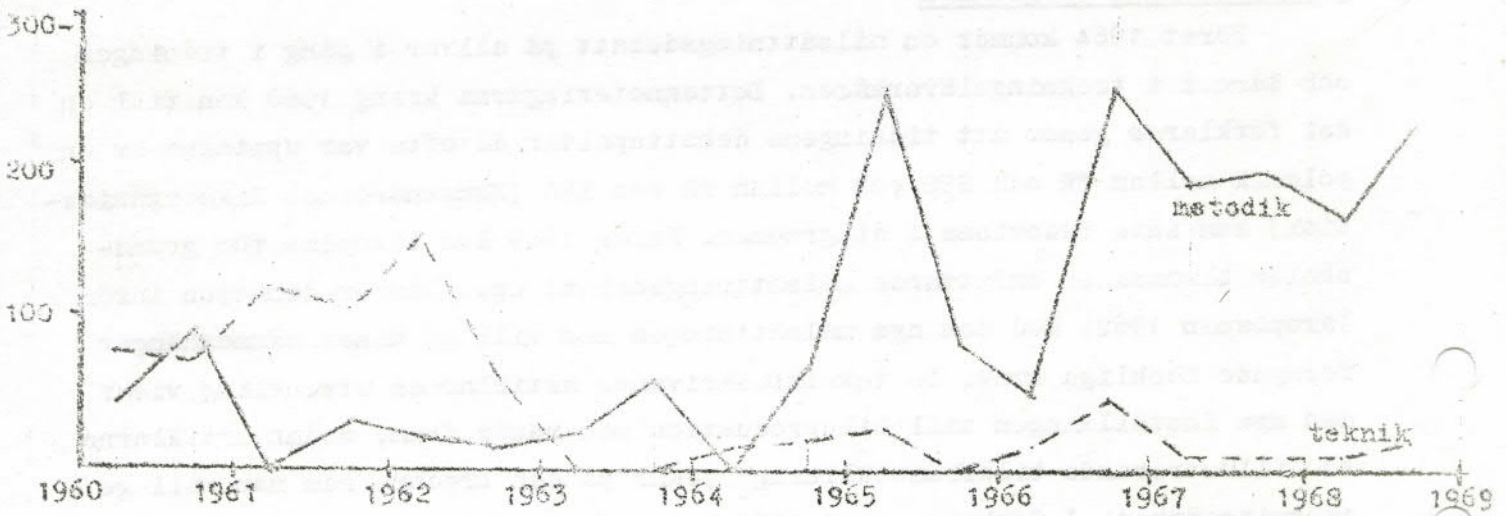
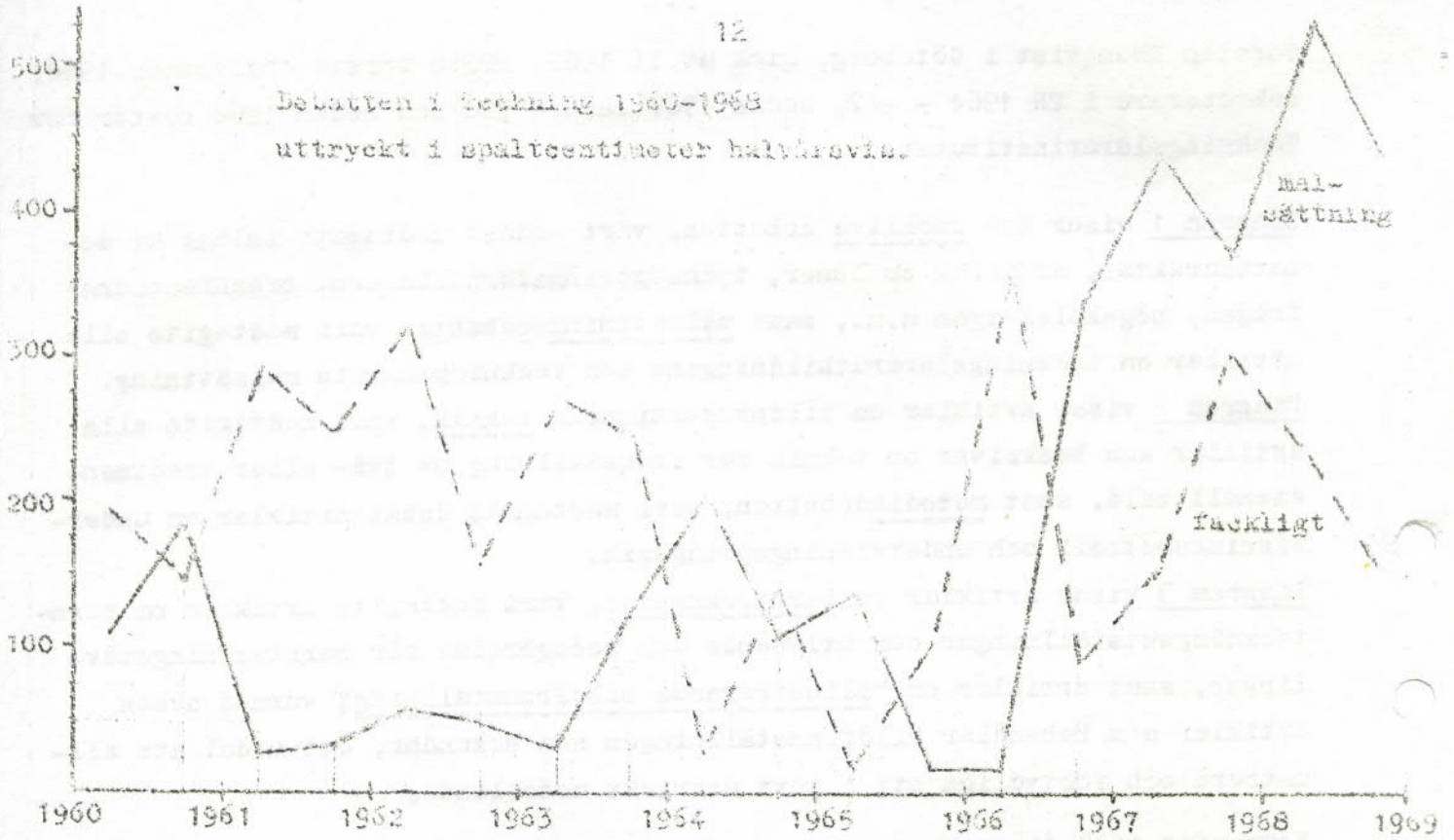
Diagram 3 visar artiklar om barnteckningar, vari medtagits artiklar om barn-teckningsutställningar och utlysande och redogörelse för barnteckningstävlingar, samt artiklar om "illustrerande bildframställning", varmed avses artiklar som behandlar bildframställningen som sekundär, ett medel att illustrera och förtydliga ett i text uttryckt meddelande.

Kommentar till diagrammen

Först 1964 kommer en målsättningsdebatt på allvar i gång i tidningen och därmed i teckningslärarkåren. Bottennoteringarna kring 1966 kan till en del förklaras genom att tidningens debattspalter då ofta var upptagna av en polemik mellan TR och STS och mellan TR och KRO (Konstnärernas Riksorganisation) som inte redovisas i diagrammen. Inför 1969 års läroplan för grundskolan blommar en omfattande målsättningsdebatt upp. Jämför debatten inför läroplanen 1962! Med den nya målsättningen man vill ge ämnet sammanhänger förnyade fackliga krav. De teknikbeskrivande artiklarnas utveckling visar den nya inställningen till bildproduktion som växer fram, medan artiklarna om "illustrerande bildframställning" pekar på den bredare ram man vill ge teckningsämnet. I Teckning nr 4 1968 kommenterar redaktionen själv redueringen av artiklarna om barnteckningstävlingar:

"Det kan inte hjälpas att man ibland tvekar inför alla dessa tävlingar i att teckna. Skall vi hålla på med sänt? Är det förenligt med vår vilja att försöka få alla att acceptera sin egen förmåga? - - - " 23

Beloppen i teckning 1960-1968
uttryckt i spaltcentimeter halvkvadrat.

III FÖRÄNDRINGARNAS GENOMFÖRANDE

Vid en beskrivning av genomförandet av de förändringar som har resulterat i den teckningslärarutbildning och den teckningsundervisning vi har idag, torde det vara mest fruktbart att se förändringarna som en produkt av tre separata företeelser, nämligen

Rektorsskiftet vid TI

Framarbetandet av 1968 års kursplan för TI och 1969 års läroplan för grundskolan (lgr 69)

Lärarkårens förnyelse på TI.

Rektorsskiftet

För att förstå den dramatik striden kring föreståndarfrågan kom att innehålla, måste vi först förstå motsättningen mellan de konstnärliga och de pedagogiska momenten i teckningslärarutbildningen.

Som tidigare nämnts är de konstnärliga momenten helt dominerande i början av 60-talet. Men 1962 bildas TFF, och redan på höstterminen sammankallas på TFF:s initiativ ett extra kollegium för att diskutera vissa pedagogiska frågor.²⁴ Även i fortsättningen får föreningen då och då anledning att överlämna skrivelser till rektor Rudolf Hårde angående undervisningen på TI,²⁵ och vissa förändringar genomförs i riktning mot ökad metodik och pedagogik.

Som en reaktion mot dessa förändringar inlämnar tolv till Konstnärernas Riksorganisation (KRO) anslutna lärare på Konstfackskolan, bl.a. konstnären Bertil Gottsén, en skrivelse till Kungl. Maj:t, varigenom motsättningen mellan utbildningens två element tydligt kommer i dagen:

" - - - Vid de senaste årens elevintagningar till TI har tyvärr visat sig en betänklig tendens att övervärdera den sökandes allmännteoretiska kompetens på bekostnad av hans konstnärliga uttrycksförmåga. Bristen på konstnärliga tillgångar har man sedan sökt komplettera med ökade teoretiska studier. Härigenom har timantalet för fria studier (målning, teckning och modellering) ständigt reducerats..."²⁶

Med utgångspunkt från detta uttalar KRO att teckningslärarna från TI endast skulle vara kompetenta att handha teckningsundervisningen på grundskolans låg- och mellanstadium. Skrivelsen kommenteras i kritiserande ordalag i Teckning,²⁷ och Aftonbladet återger dess innehåll i en artikel den 28 april 1965.

I en övningslärarprognos som Arbetsmarknadsstyrelsen publicerar våren 1965, redovisas ett behov av drygt tusen nya teckningslärare inom en sjuårsperiod, ett behov som delvis uppkommit genom att en del utexaminerade teckningslärare aldrig tagit anställning ute i skolorna.²⁸ Med anledning av

prognosen skriver KRO i oktober 1965 åter till kungs, och begär att få en ettårig vidareutbildning av konstnärer till teckningelärare.²⁹ Ett år senare tar TR upp KRO:s begäran i en skrivelse till eklestiasistikdepartementet, där man bl.a. säger: "Den konstnärliga fallenheten är alltså betydelsefull men kan inte tillmätas samma vikt som de teoretiska kunskaperna och fallenhet för läraryrket."³⁰ Därefter man anför några betänkligheter angående en ettårig vidareutbildning för konstnärer. I samma skrivelse passar man även på att framföra det gamla kravet på studentexamen som förutbildning för TI.

TR:s skrivelse återges i KRO:s medlemsblad under rubriken En onödig demonstration. I Tecknings ledare kritiserar KRO:s uppfattning om vidareutbildningen som en angelägenhet mellan KRO och Skolöverstyrelsen (SÖ).³¹ SÖ beslutar beslutar på hösten införa den av KRO föreslagna ettåriga fortbilningskursen för konstnärer på TI.

Samtidigt med denna polemik mellan konstnärernas och teckningelärarnas organisationer, har elevföreningen på TI allt oftare framfört anmärkningar mot institutets ledning. Redan 1965 klagar TTF på bristande planering och dålig ämnesintegration, och i två skrivelser från februari 1967 till Konstfackskolans styrelse anmärks mot att SÖ:s timplan ej följs och mot gästföreläsningarnas uteblivande trots att Kungl Maj:t anslagit medel till dessa.³² Skrivelserna följs upp med personliga uppvaktningar på SÖ, och resulterar bl.a. i överläggningar mellan Konstfackskolans styrelse och TTF:s ordförande.³³ Ansvaret för de enligt TTF dåliga förhållandena på skolan anses vila på rektor Härde personligen, och med tanke på dennes pensionering i och med utgången av höstterminen 1967 vidtar TTF inga vidare åtgärder.³⁴

Men den 25 januari 1967 tillstyrker Konstfackskolans styrelse en begäran från Härde om förlängt förordnande som rektor för TI.³⁵ Då detta kommer till elevernas kännedom tar sista årskursen på institutet initiativ till en skrivelse som kräver tillsättande av ny föreståndare för läsåret 1967/68, och som efter undertecknande av så gott som samtliga TI-elever överlämnas till SÖ.

Den 3 mars uppsöker två tjänstemän från SÖ institutet och håller mottagning för lärare och elever. Två representanter från TTF framför åter elevernas klagomål, bristande planering, dålig information, avsaknad av målsättning och personliga försummelser av rektor Härde.³⁴ Följande dag sjuk-skriver sig Härde och återtar sin ansökan om förlängt förordnande. Läraren i metodik på TI,³⁶ lektor Olle Lundgren, övertar tills vidare föreståndarposten.

Föreståndartjänsten på TI utlyses under våren, och vid TTF:s styrelsemöte i april beslutar styrelsen med åtta röster mot en nedlagd att rekommendera Gert Z Nordström för posten.³⁷ Vid Konstfackskolans styrelses sammanträde 1 juni konstateras att det inkommit åtta sökande till tjänsten, varav

den KRC-anslutne konstnären Bertil Gottsén inte formellt äger behörighet då han ej har teckningslärarexamen.³⁸ Genom Gottséns mångåriga erfarenheter från TI och Tekniska Högskolan beslutar dock styrelsen att inte fästa avseende härvid. TTF:s och TR:s rekommendationer till förmån för Nordström anser sig styrelsen inte kunna ta hänsyn till då dessa inkommit före ansökningstidens utgång, och därigenom, menar styrelsen, kan respektive organisationer inte förordna Nordström framför de övriga sökande, då dessa övriga ännu inte är kända. Beslut i frågan bordlägges till nästa sammanträde i juli, då vid en slutet omröstning Gottsén erhåller fem röster, Nordström tre och en tredje kandidat en röst. Med fyra reservationer beslutar styrelsen således föreslå Gottsén som föreståndare. I det fall han ej erhöle dispens från kravet på TI-examen, beslutar styrelsen inte förordna Nordström utan i stället den tredje kandidaten.³⁹

Styrelsens beslut anstränger förhållandet mellan Konstfackskolans styrelse och TI avsevärt. Tidigare samma år avslag nämligen styrelsen en begäran från TR att få ha en representant för teckningslärarkåren med i styrelsen⁴⁰, och vid ett senare tillfälle beslutar styrelsen avslå en begäran om ny kursplan för TI som utarbetats av de bägge teckningslärarorganisationerna och TI:s elever och lärare gemensamt.⁴¹ I ledaren till Teckning nr 6/67 skriver man:

"År Konstfackskolans styrelsens handläggning av kursplanefrågan att betrakta som en betydande motgång, ett utslag av okunnighet om teckningsämnet praktiska situation, så måste styrelsens försök att placera en konstnär som föreståndare för TI uppfattas som ett slag i ansiktet. Det hårdaste, som utdelats sedan ett antal konstfacklärare smutskastade och inkompetensförklarade teckningslärarkåren i aftonpressen." ⁴²

och i samma nummer kräver TTF-ordföranden Christer Romilson i en artikel med rubriken "Skilj TI från Konstfack!" att tvångsaktenskapet skall upplösas.

I september 1967 beslutar även SÖ att hos Kungl Maj:t rekommendera Gottsén som föreståndare.⁴³ I Teckning uttrycker man sin bestörtning, och samtliga övriga sökande samt TCO och SACO inlämnar besvär över beslutet och JO får in en anmälan med anledning av att SÖ förordnat en ej behörig sökande.⁴⁴

Med anledning av ett angrepp av Gunnar Sandberg skriver Gottsén i Teckning under rubriken Prestige och paragrafer:

"Först sitter Sandberg med i en arbetsgrupp ..., där man enhälligt mer eller mindre underkänt den nuvarande utbildningen av teckningslärare. Därefter begär Sandberg att när man skall tillsätta en ny föreståndare, man cvillkorligen måste hålla fast vid att vederbörande skall ha genomgått TI. Vad är det för logik?" ⁴⁵

TR och Sandberg går i svaromål.

Med anledning av de inlämnade besvären skriver SÖ i oktober till konstfackskolans styrelse och ber styrelsen yttra sig i saken samt anmodar Gottsén att avge en förklaring till SÖ.⁴⁶ Den 9 november inkommer Gottsén med den begärda förklaringen, där han påtalar att genom sina unika och särklassiga me-

10
riter kan man över huvud taget inte på allvar tala om en konkurrens med någon annan kandidat,⁴⁷ och två veckor senare beslutar konstfackskolans styrelse, där endast sex av de elva ledamöterna är närvarande, att åter förordas Gottsén efter rösttaiffrorna fyra - tre (två ledamöter hade skriftligen framlagt sina önskemål i frågan).⁴⁸ Mot beslutet reserverar sig bland andra verkställande direktören i Svenska Slöjdföreningen arkitekt Märten J. Larsson. I sin reservation summerar Larsson teckningsämnets uppgift:

"För vad det gäller är ju i första hand inte alls att spåra upp eventuella konstnärsbegåvningar eller att ha någon sorts terapi-verksamhet i form av lek med olika material, utan framför allt, genom att utveckla elevernas fantasi ge dem chans att estetiskt uppleva, se, förstå och bedöma den fysiska omvärld vi lever i, att lära sig bildkommunikationens betydelse, att få en estetisk riktning, att få en miljömedvetenhet. Helt enkelt att bli medvetna miljökonsumenter."

Gottséns konstnärliga meriter och meriter från Tekniska Högskolan anser Larsson ej helt relevanta i sammanhanget, medan Nordström

"... varit den i den yngre teckningslärargenerationen som på ett medvetet och kraftfullt sätt framfört de krav som teckningslärarna med rätta kan ställa på den nya teckningslärarutbildningen."⁴⁸

Sedan även TTF tagit del av Gottséns inlämnade förklaring till SÖ, uppsatte en kopia på skolans anslagstavla och man meddelar i ett brev till Gottsén den 8 december att på grund av förklaringens inslag av "okritisk självbelåtenhet" TTF nu inte bara rekommenderar Nordström som föreståndare utan även tar direkt avstånd från Gottsén som innehavare av posten.⁴⁹ Samma dag uppvaktar TTF och TR generalsekretärerare Löwbeer på SÖ för att diskutera saken.⁵⁰

TR:s upprepade engagemang i föreståndarfrågan uppmärksammas av STS-organet Estetiskt Forum, där LR:s förhandlare Benne Lenz skriver

"...det leder lite väl långt att en organisation tar en medlem och slår en annan medlem ned. Ett sådant agerande kan knappast hos myndigheterna skapa förtroende för organisationens objektivitet och omdöme."⁵¹

Den 14 december skriver "14 lärare på TI" till Kungl Maj:t och vill ytterliggare framhålla Gottséns lämplighet som föreståndare.⁵² TTF svarar med att framhålla för SÖ att fem av de "14 lärarna på TI" ej undervisar på TI och de övriga undervisar i de utpräglat s.k. konstnärliga ämnena.⁵³

SÖ omprövar nu sitt tidigare beslut att förordas Gottsén, och i en skrivelse till Kungl Maj:t ändras förordet till att gälla Olle Lundgren, t.f. föreståndare för TI. KRO uppmanar förgäves SÖ att vidhålla sitt tidigare beslut.

Den 6 februari 1968 kallas tolv elever från TI till utbildningsdepartementet och har där ett två timmar långt samtal med utbildningsminister Olof Palme och departementsrådet Roland Pahlsson.⁵⁴ Efter ett par enskilda uppvaktningar på departementet utses regeringen i konselj den 8 mars 1968, mot Konstfackskolans styrelses och SÖ:s rekommendationer, Gert 2 Nordström till rektor för Teckningslärarinstitutet.

Gert 2
Nordström
Berömt, inaktiv

Framarbetandet av de nya läroplanerna för TI och grundskolan

I den debatt kring teckningsämnet som uppstår när 1957 års skolberedning går mot sitt slutarbete, berörs aldrig den egentliga målsättningen för ämnet. Den resolution som antas vid TR:s riksmöte den 22 augusti 1961⁵⁵ och TR:s remissvar på skolberedningens betänkande⁵⁶ innehåller endast synpunkter på teckningsbetygets kompensationsvärde, ämnets timtilldelning, klassernas storlek och liknande.

Våren 1962 beslutar riksdagen i grundskolefrågan, och TR:s agerande kritiserar skarpt i TTF:s verksamhetsberättelse, dock utan att lägga andra aspekter på detta än att TR misslyckats att hävda teckningsämnets timantal, målsättningsfrågan berörs aldrig.⁵⁷

Lgr 62, som av Nordström fem år senare karakteriseras som ett hopkok på de två orörliga ingridienserna fri och auktoritär metodik,⁵⁸ kännetecknas av individens centrala ställning i skolans värld, "barnet i centrum", och en allmänt hållen målbeskrivning för teckningsämnet.⁵⁹

En debatt kring utbildningen av teckningslärare lyser länge med sin frånvaro, men i och med TTF:s bildande 1962 skapas en grogrund för reformkrav. Redan samma år får tre elevrepresentanter för första gången närvara vid ett lärarkollegium på TI, på villkor att de i förväg redovisar sina önskemål, som bland annat består i ökad pedagogisk undervisning.⁶⁰

I en skrivelse från TTF till gymnasioutredningen i mars 1963 ansluter sig föreningen till TR:s krav på 1) mera konsthistoria 2) mera foto-film, "filmen är det verksamaste och mest effektiva av vår tids påverkningsmedel och kommunikationsmedel" och 3) att vareblivningsträning och de psykologiska momenten intar en central ställning i undervisningen.⁶¹

Gymnasioutredningens huvudbetänkande utskickas på remiss hösten 1963, och i sina svar betonar TTF att undervisningen inte får anpassas till de estetiskt specialbegåvade eleverna⁶², och TR kräver obligatorisk teckning på samtliga fem av de föreslagna linjerna⁶³, medan föreningarna gemensamt betonar bildens betydelse som kommunikationsmedel.

Följande år fastställs Lgy 65 av riksdagen. TR:s krav på timtilldelning blev inte tillgodosedda, och snart kom läroplanen att betecknas som ännu ett nederlag för teckningsämnet i skolorna.⁶⁴

I ett höstnummer av Teckning 1963 berörs för första gången under 60-talet lärarutbildningens mål i en artikel av teckningsläraren och fil.lic. Gunnar Sandberg, Morgondagens lärarutbildning,⁶⁵ och följande vår återkommer Sandberg i Teckning och skriver:

"Vad som emellertid mest bör ha bidragit till teckningsämnets kläna ställning är det smått förvirrande intryck man får då man närmare granskar teckningslärarutbildningen här i landet. ...

Såvitt man kan bedöma har utvecklingen vid TI ej varit sådan, att man kan säga att den fyller kraven på modern lärarutbildning. ... En radikal förändring av arbetsvillkoren vid vårt Teckningslärarinstitut är en nödvändighet. Och den måste genomföras lika snabbt som radikalt. Tiden har alltför länge varit mogen härför."

Men fortfarande är det "den fria metodiken" som skymtar i bakgrunden:

"Ty vad som sades om de estetiska ämnenas betydelse redan vid 40-talets slut det gäller fortfarande som idé." 66

I Tecknings andra nummer 1964 framlägger Gert Z Nordström i elva punkter ett utopiskt önskemaniest, där för första gången formuleras många av de tankegångar som tidigare blott skymtat i artiklar i Teckning och i TTF:s årsberättelser. De tre första punkterna förtjänar att återges in extenso:

- "Avveckla begreppet konst så länge det har en värderande belastning.
- Avveckla alla estetiska doktriner och värderingsnormer. Betona i stället bildens och miljöns kommunicerande och aktiverande egenskaper.
- Avveckla begreppet estetisk fostran och ersätt detta med estetisk upplysning eller orientering." 67

Vid TR:s jubileumsmöte i Malmö sommaren 1964, då förbundet blir femtio år, inväljs Nordström som sekreterare och presenterar sig för teckningslärarkåren i betydligt försiktigare tongångar än i manifestet:

" - - - Från TR-håll kan man med andra ord knappast vänta sig några revolutioner - trots en nästan helt ny styrelse. I grund och botten tror jag inte heller svensk teckningsundervisning är betjänt av det. Det är inte de omstörtande förändringarna som är av nöden, utan en utveckling efter rent evolutionistiska principer." 68

Framtiden skulle dock få Nordström och TR att överge dessa principer.

TTF:s intresse för teckningsämnetas målsättnings- och metodikfrågor speglas i verksamheten under vårterminen, med föreläsningar om bland annat Herbert Read, Waldorfpedagogiken och Bauhausmetodiken.⁶⁹

Sandberg skriver i Tecknings sista nummer 1964 om "teknikdjävulen":

"Idag är det fara värt att eleverna druknar i all materialbråte. Kanske tappar han bort sin fantasi bland saxar och klisterpapper, schablontyck och hörsnåtsfigurer. Det blir inget sömntigt exekverande men ett materialigt utan likel! Hans idéliv torkar ut då han inbillar sig uttrycka väsentligheter, upptagen i en mer eller mindre pysselaktig materialsituation." 70

Sandberg tillhörde på 40- och 50-talen den progressiva yngre delen av teckningslärarkåren som verkade för den nya fria metodiken i skolorna, men menar nu att denna urartning gör tiden mogen för kursändring mot "70-talets pedagogik" efter de av Nordström utstakade riktlinjerna.

En målsättningsdebatt för teckningsämnet har på allvar kommit igång i Teckning.

Under 1965 intensifieras debatten om konkurrensen mellan ämnena och årets fjärde nummer av Teckning utkommer som ett temanummer om foto och film, en satsning som i underledaren motiveras genom den tendens dessa media har att underordnas svenskundervisningen i skolorna.⁷¹ Senare uppseglar en debatt

Det är
en
halvdan
omvändelse

till följd av slöjdlärares begäran att överta undervisningen i projekteringsritning⁷² och det nya ämnesområdet konsumentkunskap förefaller att helt absorberas av hemkunskapslärarna, liksom miljökunskapen⁷³.

I Teckning 5/65 skriver Nordström:

"Teckningslärarutbildningen har förmodligen alltid haft två slags anhängare. Dels de som i första hand anser att teckningsläraren är pedagog - där den fackliga eller konstnärliga utbildningen kommer i andra hand - och dels de som tycker precis tvärtom." 74

varpå Nordström påtalar riskerna att teckningelärarkåren med nuvarande utbildning blir ämnesmässigt och lönesmässigt fixerad.

Under året stabiliseras TFF ytterligare, bland annat ekonomiskt genom obligatorisk medlemsavgift och bidrag från de två konkurrerande förhandlingsorganisationerna Svenska Facklärarförbundet och Lärarnas Riksförbund.⁷⁵ Dessutom har en tidning börjat utges med fyra nummer per år. Följande år lyckas föreningen uppnå rang av studentorganisation genom beviljat inträde i Sveriges Förenade Studentkårer, och genom att hålla styrelsemöten på dagtid ökas medlemsaktiviteten ytterligare.

I januari 1966 beslutar SÖ tillsätta en arbetsgrupp för att förbereda revision av grundskolans läroplan, varigenom de nyvakna målsättningsdebattörerna inom teckningelärarleden får ett konkret objekt att bearbeta med sina argument.⁷⁶ TR anställer en utredningsman att inom TR:s arbetsgrupp arbeta med läroplanen.

I augusti beslutar SÖ, efter hörande av Konstfackskolans styrelse och TI:s föreståndare, att från och med läsåret 1966/67 skall gälla timplan för TI, som i förhållande till den tidigare innebär minskad undervisning på TI genom nedskärning av timantalet i projekteringsritning, handskrivning, konstpsykologi och konstpedagogik, modellarbete, tillvalsämnen och en ökning i ämnena figurteckning och foto/film, det senare ett nyskapat ämne.⁷⁷

Samma höst skriver TFF till Riksdagen och hemställer om att utbildningsnämnd måtte inrättas vid TI.⁷⁸ Konstfackskolans styrelse tillstyrker och uppdrar åt rektor Halgt att redan för innevarande termin på TI inrätta en provisorisk utbildningsnämnd.⁷⁹ Nämnden skall yttra sig i utbildnings- och organisationsfrågor och till Konstfackskolans styrelse förelå åtgärder.

Senare på hösten inleder Nordström en artikelserie om teckningsämnet i skolorna. I sin första artikel förklaras striden mellan den fria och bundna metodiken avblåst, nu gäller det "divergister" kontra "konvergister".⁸⁰ De förra utmärks genom sin "religiösa befriariver" medan konvergierna vill ha en nyttobetnad, vetenskapligt underbyggd undervisning, som leder fram till bestämda mål. Konvergierna vill gå i närkamp med samhällsproblemen. I ett senare nummer återkommer Nordström och skriver angående bortagande av begreppen övnings- och läroämne:

"Jag befärrar nämligen att man därmed når endast en skenbar utjämning. Elever och målsmän betraktar inte ämnen som likvärdiga därför att de är

likvärdiga på pappret. Skall man uppnå en verklig nivellering - som kan respekteras av alla - då måste man angripa ämnets struktur. --- Teckningslärarens roll måste förskjutas från en typ av speciallärare till en kulturinformörare av hela det visuella och taktiska verksamhetsområdet." 81

För att genomföra dessa förändringar finns endast en väg att gå:

"Först diskuteras man, sedan forskar man och sist så föreslår man reformer av läroplaner och utbildning."

men

"...utan forskningsresultat får gott omdöme och intuition träda i stället."

På TFF:s initiativ sammankallas vid två tillfällen i december en arbetsgrupp bestående av sex TFF-representanter och åtta lärarrepresentanter (bland andra Nordström, Sandberg och Gottsén⁸²) för diskussion om TI:s organisation och utarbetande av förslag till omorganisering av TI-utbildningen.⁸³

Delvis till följd av det labila läget i de bägge frågorna om ny föreståndare och ny kursplan för TI, intensifieras under 1967 debatten i Teckning

Miljö är årets slagord. I Tecknings första nummer kräver den nyexaminerade teckningsläraren Inge Wikell miljökunskap som eget ämne i skolorna.⁸⁴ Undervisningen skall "omspänna hela det komplex som innefattar människa och konsumtion" och får inte krångelskräpas till att bli en allmän konsumentkunskap. I brist på miljökunskap som eget ämne, ser Wikell teckningslärarna som bäst lämpade att ta hand om undervisningen.

Nordström skriver om estetisk fostran, den äldre teckningsundervisningens heliga ko:

"Estetiken har både en överflöds sida och en bristsida. Därför är estetisk upplysning en mer angelägen sak än estetisk fostran/ Estetisk fostran är det ... när man i skolan enbart uppehåller sig vid den västeuropeiskt orienterade konsten och struntar i den östeuropeiska. Eller när man struntar i den konst som skapades i diktatorländerna. Den lärare som gör så avskiljer konsten från en verklighet som baserar sig på diametrala alternativ." 85

Det fortskridande arbetet på SÖ med läroplansöversynen ger TR anledning att för LÖ-gruppen (SÖ:s läroplansöversynsgrupp) i sex punkter klargöra förbundets inställning.⁸⁶ För att komma bort från den nuvarande diffusa målbeskrivningen bör läroplanen framhålla

att teckningsämnet skall leda till förmåga att iakta och kritiskt granska olika estetiska företeelser i samhället. Nödvändig förutsättning för detta är undervisning i estetisk nutidsorientering.

pedagogisk kontinuitet och betoning av material och teknikens underordnade betydelse

att laborativ verksamhet är att föredra framför fritt skapande

att bilden (reklam, TV, film, läspedlar etc.) betonas som kommunikationsmedel

miljöfrågornas betydelse, framför allt yttre kollektiva miljön.

integration med svenska och samhällskunskap.

Teckningsämnet föreslås på följande fem huvudsakliga:

konst- och miljöhistoria
färg- och formlära (inklusive bild- och miljöpsykologi)
bokstäver och tecken
bildkunskap (inklusive bildkommunikation)
miljökunskap (såväl yttre som inre miljön)

Skrivelsen är undertecknad av Nordström, förbundets sekreterare, och Wikell.

I en ledare i Teckning behandlas nödvändigheten av estetisk nutida-orientering inom teckningsämnet för att kartlägga

"relationerna mellan det estetiska och begrepp som funktion, religion, politik, konvention, status, lyx etc. Vidare skall i ämnet dryftas så viktiga och allmänmänskliga problem som den estetiska fördelningen och avvägningen mellan kollektiv och privat miljö, mellan rika och fattiga länder, mellan olika samhällsgrupper och åldersgrupper." 87

Christer Romlén, nybliven ordförande i TTF, skriver i samma nummer under rubriken "Front mot ointellektualismen i teckningsämnet" att det ekonomiska systemets snedvridda värderingar har skapat en sådan akut kris i form av u-landsproblem, rasfördomar, våld och krig, att skolans resurser nu bör sättas in för att bekämpa kommersialism och utaugning, och verka för att reformera samhället. Teckningslärarnas uppgift är här att ge eleverna sådan kunskap om miljö och bildpåverkan att problemen undvotandegöra. 88

I Tecknings debattörerna citeras Mao Tse-tungs tal i Yenan om konst och litteratur. 89

Den 30 mars framlägger den i december 1966 utsedda arbetsgruppen sitt förslag till ny kursplan för TI. 90 Planen tillställs Skolöverstyrelsen, Konstfackskolans styrelse, Konstfackskolans företagsnämnd, TI:s rektor och TI:s utbildningsnämnd. Kursplanen antas gemensamt av utbildningsnämnden 91 (nio av nämndens ledamöter sitter med i arbetsgruppen). TR lovordar förslaget som "mycket framsynt", och även SFS ställer sig bakom. 92

Kursplanen, som är färgad av det senaste årets debatt inom TR och TTF, är svår att jämföra med 1966 års kursplan, då ämnen, som är indelade i fyra block: metodik, pedagogik, praktik och ämnesstudier, till stor del är ny-skapade. Av de helt nya ämnen märks estetisk nutidaorientering och kulturhistorisk orientering. Det senare skall i föreläsningarna orientera om det senaste seklets musik, litteratur och idéhistoria. 93

Företagsnämnden granskar vid ett möte i maj förslaget. Samtliga lärare som får sitt ämne reducerat protesterar mot förslaget. 94

Vid Konstfackskolans styrelses sammankommit i juni behandlas förslaget. 95 TI:s t.f. föreståndare redogör för en protestskrivelse mot förslaget inlämnad av femton lärare på Konstfack, och för teckningslärarorganisationernas tillstyrkan av åetsamma. Efter diskussion beslutar styrelsen att inte hos SÖ hemställa om ändring i TI:s nuvarande kursplaner. En reservation bifogas protokollet.

Inom TTF och TR blir reaktionen på styrelsens beslut mycket härtig, som visats i föregående kapitel, och TTF skriver två veckor senare till SÖ och kritiserar skarpt Konstfackskolans styrelses behandling av ärendet och hem-

ställer att SÖ skall gå emot styrelsens beslut.⁹⁶

I en diskussion arrangerad av Svenska Slöjdföreningen presenterar Nordström i oktober samma år "den alternativa metodiken" i teckningsundervisningen. Den alternativa metodiken angriper problemställningarna från alternativa infallsvinklar och följs alltid upp av personliga ställningstagande av eleverna. "Allt arbete underordnar sig nämligen en större idé, där huvudtanken är att söka få fram reflekterande och medvetna människor."⁹⁷ Endast den alternativa metodiken kan göra eleven verkligt "fri" till skillnad från den fria metodiken, som skapar skenbar frihet.

I Tecknings sista nummer 1967 presenteras ett lektionsförslag utifrån den alternativa metodiken.⁹⁸ Eleverna gestaltar innehållet i ett krigsreportage från Vietnam, och som jämförelse diskuteras våldet i Goyas målning Avrättningen den 3 maj 1806, Tegners dikt Det eviga och Picassos Guernica. Historieläraren följer upp med bakgrunden till händelserna och samhällskunskapsläraren beskriver USA:s statsklick och FN:s förklaring om de mänskliga rättigheterna.

Vid TTF:s årsmöte i oktober säger den avgående ordföranden Christer Romilsson i årsberättelsen att föreningens verksamhet nu övergått från att komplettera utbildningen till att förändra den.⁹⁹ Årsmötet antar ett handlingsprogram för 1968, där det första stycket deklarerar TTF:s mål att förändra och omgestalta teckningsämnet i teoretisk riktning, så att ämnet blir att jämställa med ett läroämne, en beteckning som dock årsmötet vill avskaffa. I andra stycket föreskriver årsmötet styrelsen att till nästa år verka för en ny timplan för TI, som genom ökad samhällsorientering skall innebära en radikal förändring av utbildningen.¹⁰⁰

Den 1 december inrättar Kungl Maj:tt en utbildningsnämnd på TI helt enligt TTF:s förslag.¹⁰¹ Den 5 december sammanträder utbildningsnämnden och ger Romilsson, Pettersson (nye ordföranden i TTF), Adria (lärare), Nordström, Sandberg och Gottsén i uppdrag att utarbeta förslag till kursplan för 1968/69.¹⁰² Två dagar senare uppvaktas SÖ-chefen Löwbeer av fyra TTF-representanter, närmast i föreståndarfrågan, men även utbildningen vid TI behandlas.¹⁰³

Vid utbildningsnämndens sammanträde den 28 februari följande år (1968) presenterar t.f. föreståndaren Olle Lundgren ett timplaneförslag han utarbetat på SÖ:s uppdrag.¹⁰⁴ Förslaget använder sig av sammanfattningsrubriceringar som TTF:s förslag från 30.3.1967, och innebär i förhållande till den existerande timplanen i huvudsak att några lektioner tas från teckning/målning/grafik/och ges till estetisk nutidsorientering och miljökunskap.

Den 9 mars meddelar pressen att Nordström i konselj utsetts till rektor för TI.

Vid utbildningsnämndens sammanträde den 20 mars presenterar arbetsgruppen sitt timplaneförslag.¹⁰⁵ Kristin Svanvik (elev), Nordström och Lundgren uppdrages att till nästa sammanträde med utgångspunkt från de två nu inlämnade

förslagen utarbeta definitivt kursplaneförslag.

Den 3 april beslutar utbildningsnämnden godkänna Svanvik-Nordström-Lundgrens förslag.¹⁰⁶ Förslaget innebär en kraftig nedskärning av ämnens 2-dimensionell form (teckning, målning, grafik) och färg- och formkunskap. Ämnet talteknik och språkbehandling utgår helt. Timantalet fördubblas i foto- filmkunskap och estetisk nutidsorientering och tredubblas i miljökunskap. Filmhistoria införes som nytt ämne.

Konstfackskolans styrelse tillstyrker förslaget i sammanträdet den 10 april.¹⁰⁷

Den 25 juli fastställer SÖ kursplan för TI som är identisk med utbildningsnämndens förslag.¹⁰⁸ Under sommaren byggs TIs lokaler om för att anpassas till den nya kursplanen som börjar tillämpas höstterminen 1968.

Under tiden har SÖ:s läroplansöversynsgrupp blivit klar med sitt förslag till ny läroplan för grundskolan, och i november 1967 översänds detta till Kungl Maj:t.¹⁰⁹ Målbeskrivningen för teckningsämnet inleds

"Undervisningen i teckning skall tillvarata elevernas spontana lust att uttrycka sig i bild och i plastisk form samt söka utveckla deras skapande förmåga. Den bör ge eleverna möjlighet att gestalta sina iakttagelser och erfarenheter, uppmuntra dem att ge uttryck för sin fantasi och i samband därmed utveckla deras känsla för form och färg."

varpå följer att undervisningen skall ge kunskap i teknisk ritning och skrift samt vidgad och fördjupad konstupplevelse och förståelse för estetiska värden. Teckning i högstadiet föreslås få följande sju huvudmoment (jämför TR:s förslag till huvudmoment från januari 1967!):

- 1) fri skapande verksamhet
- 2) skapande verksamhet utifrån givna förutsättningar
- 3) kollektivt skapande
- 4) formlära med färgkunskap och materialkunskap
- 5) teknisk ritning
- 6) skrift
- 7) estetisk nutidsorientering.

TR förkastar genast SÖ:s förslag. Under rubriken "IO-gruppen bör få bakläxa" skriver Tecknings ledarskrifent att inga av de nya idéerna i teckningsundervisningen hörsammata av SÖ, även om man tagit med en del nya termer och benämningar. Förslaget är delvis till och med sämre än 1962 års läroplan för teckning.¹¹⁰

TEF skriver i februari 1968 till Konungen och underkänner SÖ:s revideringsförslag fullständigt, samt kräver åter ökad teori och undervisning i foto-film, miljökunskap och konst- och kulturhistoria.¹¹¹ Teckningsämnet skall göra eleverna medvetna om reklamens och affärsmännens makt; handelshögskolorna skall inte ha monopol på undervisningen i bildkommunikation och bildpåverkan. Teckningsämnet skall bekämpa lyxestetik och avartsesestetik. Man vill inte heller veta av tillvalsämnet konst på högstadiet, utan i stället ge teckningsämnet en extra timme.

På TI är nu rektorsfrågan löst och institutet har fått sin nya läroplan, och intresset koncentreras till läroplanen för grundskolan. Romilson, nu teckningslärare, ser i en artikel i Teckning utvecklingen av teckningsämnet som ett skolexempel på dialektikens lagar, där tesen, den auktoritära metodiken, och antitesen, den fria metodiken, genom en genomgripande revolutionär förändring skall resultera i syntesen, det nya teckningsämnet.¹¹²

Olle Lundgren, numera med i SÖ:s LÖ-grupp, anser TTF:s läroplansförslag från februari inte uppbyggt på analys och studier utan är ett "ekografiskt återgivande av redan tidigare i andra sammanhang framförda refränger", och TR beskyller för att demagogin gjort sitt inträde i Tecknings spalter.¹¹³

På TR:s ombudsmöte under sommaren 1968, då ombud från hela landet samlas i Falun, visar det sig att kåren stöder styrelsen i dess kamp för den nya läroplanen, även om TR:s agerande i föreståndarfrågan blir utsatt för diskussion.¹¹⁴ Vid mötet träder en stor del av styrelsen tillbaka för yngre representanter för kåren, bland andra Christer Romilson, vilket ger förbundet en yngre styrelse än någonsin tidigare.

I september och oktober sammanträffar representanter för TR (Nordström, Romilson och Wikell), TTF och STS (Svenska Teckningslärarsällskapet) med LÖ-gruppen på SÖ, och STS ställer sig bakom ett förslag till ny målsättning för teckningsämnet som utarbetats av TR och TTF.¹¹⁵ Även teckningekonsulenterna på SÖ säger sig kunna acceptera förslaget. Målbeskrivningen inleds

"Undervisningen skall ge kunskap och färdigheter i olika former av bildtolkning och bildframställning och förklara bildens olika funktioner i samhället, dess betydelse som kommunikationsmedel och informationskälla. Den skall behandla all sorts massmediabild, pedagogisk och annan informativ och förklarande bild liksom konstnärlig bild."

varpå följer betoning av behovet av miljöplanering, avvägning estetiskfunktion, lyx-behov, kritiskt medveten attityd till estetiska avarter samt historiska återblickar. Huvudmomenten för högstalet föreslås vara:

- 1) bildkommunikation
- 2) miljökunskap
- 3) foto/film
- 4) estetisk nutidsorientering
- 5) färg och form.¹¹⁶

De envisa kraven från teckningslärarna och TTF tvingar SÖ att hos Kungl Maj:t begära en ändring i läroplansförslaget från november 1967.¹¹⁷ Teckning är det enda ämne där en sådan ändring är nödvändig.

I december beslutar TR, STS och TTF att i fortsättningen uppträda i enad front mot SÖ och utarbeta gemensamma remissvar.¹¹⁸

I januari 1969 presenterar LÖ-gruppen ett nytt läroplansförslag.¹¹⁹ Förslaget har utarbetats utan hörande av representanterna från TR-STST-TTF, vilket vällar stor förargelse och indignation inom föreningarna.¹²⁰ Målbeskrivningen för teckningsämnet inleds:

"Undervisningen i teckning skall tillvarata elevernas spontana lust att uttrycka sig i bild och inriktas på att allaidsigt utveckla deras skapande förmåga. Den skall därvid ge dem möjlighet att fritt gestalta sina iakttagelser och erfarenheter och att utveckla en personlig känsla för form och färg."

varpå betonas klarläggning av bildens funktioner och bildtolkning, vidgad och fördjupad bild- och miljöupplevelse, insikt om estetiska värdenas betydelse och historiska utblickar. Teckningen på högstadiet föreslås få följande fem huvudmoment:

- 1) skapande verksamhet
- 2) formlära med färgkunskap och materialkunnsedom
- 3) bildkommunikation
- 4) miljökunskap
- 5) estetisk orientering.

TR-SIS-TTF förklarar i februari i ett gemensamt remissvar på LÖ-gruppens förslag att det är oacceptabelt, och hänvisar åter till TR-TTF:s förslag från oktober som det enda antagbara.¹²¹ Skillnaderna i de bägge förslagen anses av föreningarna fundamentala.

Tiden är nu knapp, och som den enda ändringen i läroplansförslaget och som en sista eftergift stryker SO ordet "spontana" i målbeskrivningens första mening.¹²² I detta skick tillställs Kungl Maj:t läroplanen i april, då redan de flesta andra ämnena sedan länge är färdiga. Kungl Maj:t beslutar utan ändringar.¹²³

Läroplanen för teckning i Lgr 69 innebär en kompromisslösning i långt högre grad än 1968 års kursplan för Teckningslärarinstitutet. Men när väl polemiken och argumentationen är över så läroplanen föreligger färdigtryckt är man inte så missnöjd med resultatet. 1970 skriver Gert Z Nordström i verksamhetsberättelsen för Teckningslärarinstitutet att läroplanen innebär "ett klart bekräftande av det innehåll som teckningslärare, TI-studerande och TI-lärarna sedan länge önskat. Såväl en allaidsig bildbehandling som miljöfrågor betonas."¹²⁴

Lärarkårens förnyelse

Genom att undersöka lärarkårens sammansättning på TI från läsåret 1966/67 till och med 1970/71 har jag kunnat upprätta följande diagram. ¹²⁵

Diagram 1 visar lärarkårens förnyelse inom vart och ett av de ämnen vari undervisning bedrevs under den aktuella perioden.

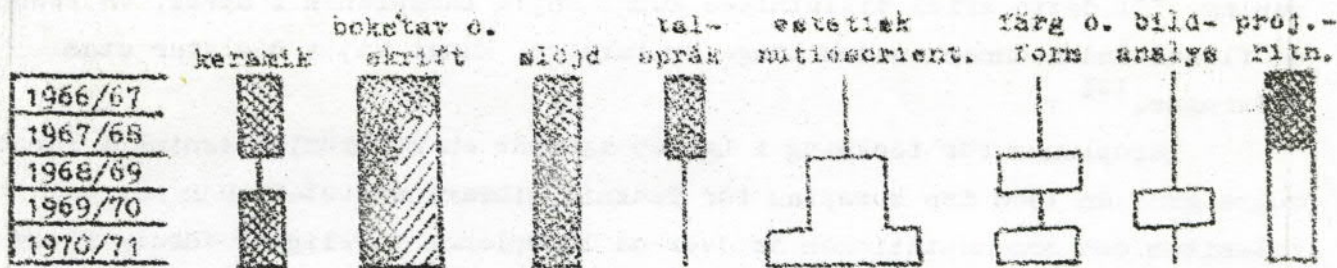
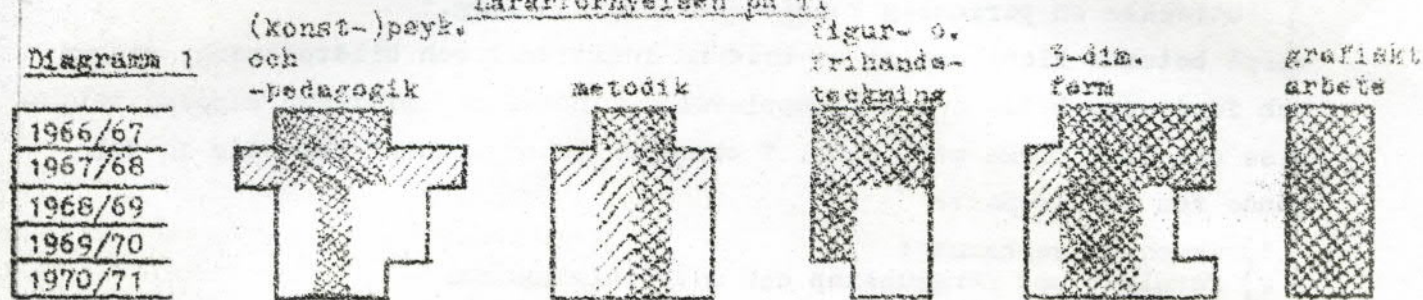
Diagram 2 visar lärarkårens förnyelse för alla ämnen sammanslagna.

Diagram 3 visar proportionerna mellan lärare med tjänstgöring på både TI och Konstfack och lärare med tjänst på TI men ej på Konstfack.

Kommentar till diagrammen: Av diagram 1 framgår, att inför höstterminen 1968, då Nordström tillträder som rektor för TI, görs ett mycket stort antal nyanställningar samtidigt som många lärare lämnar skolan, men det framgår även, att detta slår mycket olika i olika ämnen. Anställningen av lärare inom miljökunskap och estetisk nutidsorientering visar på intresset för dessa ämnen men kan inte tas som ett direkt mått på deras omfattning då flera lärare endast har ett fåtal undervisningstimmar. Av diagram 2 framgår, att av de 67/68 anställda lärarna på TI, finns tre år senare endast en tredjedel kvar vid skolan. Av diagram 3 framgår, att medan 66/67 endast en fjärdedel av TI:s lärarkår var knuten endast till TI, är förhållandet det omvända 70/71, då denna kategori utgör ca tre fjärdedelar. De lärare som lämnat TI har alltså

Lärarförnyelsen på TI

Diagram 1

 = en lärare anställd 1966/67 eller tidigare
 = en lärare anställd 1967/68
 = en lärare anställd 1968/69 eller senare.

Diagram 2

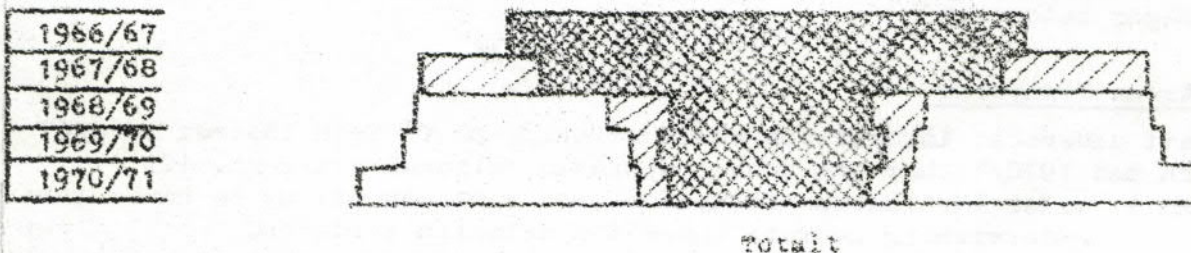
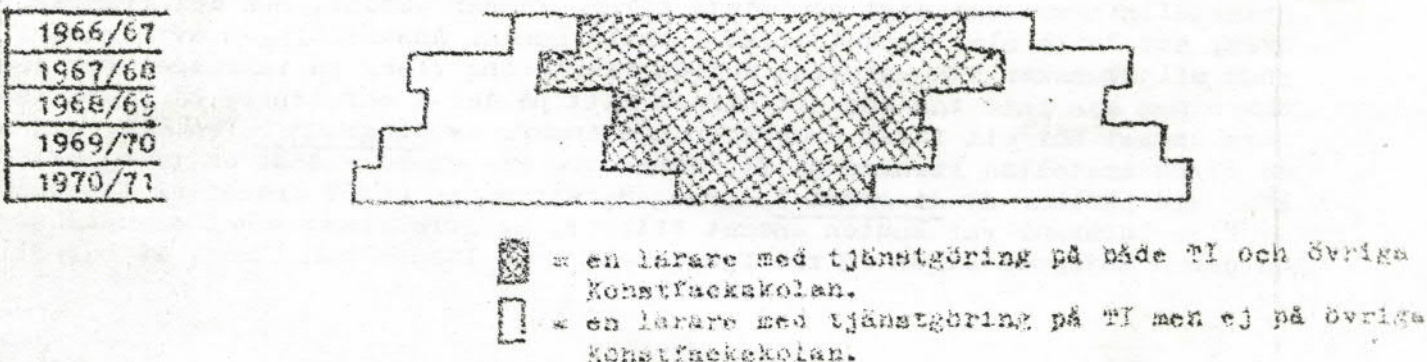

Diagram 3

i regel haft kvar en tjänstgöring på det övriga Konstfack. Diagrammet speglar TI:s alltmer självständiga ställning gentemot Övriga Konstfackskolan.

IV KRITIKEN

Som tidigare redovisats utsätts redan 1965 de som vill förändra TI-utbildningen av kritik från konstnärerna på skolan.¹²⁶ Till konstnärerna ansluter sig under föreståndarstriden Konstfackskolans styrelse genom sitt förord för Gottsén. Styrelsen stoppar även det timplansförslag för TI som utarbetats av elever och lärare på skolan. Trots motståndet har dock TI från och med höstterminen 1968 en ny radikal timplan och en ny radikal föreståndare, och sedan dess visar det sig att Konstfackskolans styrelse skulle ställa sig solidarisk med den nya TI-ledningen.

Under arbetet med TI:s och grundskolans läroplan framstår helt naturligt Skolöverstyrelsen som motståndare till de radikala idéerna från TI, men denna polemik före i regel som ett pepperskrig utan någon större uppmärksamhet utanför TI.

Under 1968 uppmärksammas de nya idéerna från TI och TR alltmer bland teckningslärarna ute i landet, och Teckning öppnas för en ibland hetisig debatt, förstärkt av ett uppmärksammat ingripande under våren av SÖ:s teckningskonsulent mot politiska teckningar på en skolkonstutställning i Stockholm. Samtidigt börjar Teckning citeras i dagepressen och Nordström, Romilson och de andra debattörerna går ut med sina idéer i artiklar i dagepressen och i tidskrifter (Konstrevy, Zenit, Forn m.fl.)

Men 1969 bryter stormen ut.

Per Skovdal, lärare på Konstfack, skriver i TCO-tidningen att "teckning och allt som hör dit (bör) vara en övning för öga och hand, en återhämtningspaus med skapande, okomplicerad verksamhet." Men på TI har man "hitvis och smygande på gummisulor" börjat nedbryta det gamla utbildningsmönstret och "SÖ följer med i svängarna och tycks inte inse, att det även finns politiska baktankar med i bilden."¹²⁷

På vårterminen skriver tre elever vid institutet till SÖ och hävdar att "partipolitisk propaganda" förekommer vid skolan, och kräver att SÖ utreder "trakasserier mot oliktkänkande".¹²⁸

I maj framlägger arbetsgruppen för forskningsinstitutionen på TI ett förslag till forskningsinstitutionens målsättning, där första punkten lyder: "Att bedriva teckningsämnet så att vi stöder socialistiska befrielseströrelser i världen."¹²⁹ och beträffande de nyinrättade assistenttjänsterna föreslås verksamheten "bedrivas med utgångspunkt i en kritisk inställning till hela vår auktoritära samhällsstruktur, till forskning, till teknologi och till kommersialism."¹³⁰

Med anledning av dessa förelag, som dock aldrig göddas av Nordström, skriver en konstnär och teckningslärare Hallström i Falun två brev till Konstfackskolans styrelse och begär utredning om undervisningen vid TI.¹³¹ En artikel i konstrevy av Christer Romilson skulle enligt Hallström tyda på att man undervisar enligt "marxistisk-socialistiska värderingar och en dylik påverkan av eleverna tycks ske." Vidare skulle Nordström i en artikel antytt, att vid intagningen till TI undersöks elevens politiska medvetenhet och inställning till "den auktoritära samhällsstrukturen".

Om Amalene Wik-Torpell

Genom en stort uppslagen artikel i Svenska Dagbladet om TI i februari 1970 före kritiken mot TI ut bland allmänheten.¹³² I artikeln påstås TI-ledningen bedriva politiska intagningar, hjärntvätt, åsiktsförtryck och socialistisk propaganda. Dessutom skulle Nordström försöka bli av med de oppositionella eleverna genom att locka över dem till annan utbildning vid Konstfackskolan. Artikeln följs upp i en ledare i Uppsala Nya Tidning där SÖ och Konstfackskolans styrelse beskylls för "flathet utan gräns" genom att inte ingripa mot åsiktsterrorn på TI,¹³³ och saken ges även utrymme i TV-Aktuellt.

Artiklarna väcker en våldsam indignation på TI. Nordström tillsänder Svenska Dagbladet en replik som dock inte införs,¹³⁴ och utbildningsnämnden antar ett protestuttalande där beskyllningarna tillbakavisas.¹³⁵ STF utlyser stormöte och antar där med 161 röster för, 31 mot och 4 blanka en resolution, som förklarar artiklarnas uppgifter osanna och att de framförda åsikterna på intet sätt omfattas av studentkåren i stort.¹³⁶

Men i pressen rullar ryktena om TI-utbildningen vidare, underblåsta av en polemik i Fackläraryren mellan SÖ-chefen Jonas Örring och Nordström, där snart både TI:s elever och lärare deltar liksom Hallström och Skovdal.¹³⁷

I Konstfackskolans styrelses svar på de tidigare omtalade skrivelserna från Hallström, tillbakavisar styrelsen samtliga av Hallströms anmärkningar mot TI.¹³⁸ Svaret underkänns av Hallström, som nu "informerar pressen" och översänder en skrivelse till SÖ.¹³⁹ SÖ anser en utredning befogad och tillsätter en fyramannakommitté. Kommittén följer undervisningen på skolan har samtal med lärare och elever, och Örring uppstår själv vid ett par tillfällen institutet. Fyra lärare i det nya ämnet estetisk nutidsorientering kallas till SÖ, varvid lärarna bland annat får motivera sitt enligt kommittén vänstervridna urval av litteratur för ämnet.

Uti de här artiklarna nämns förutom de andra kammaren enkla frågor till utbildningsminister Ingvar Carlsson om denne "överbäger att vidtaga åtgärder för att möjliggöra teckningslärarutbildning i Stockholm."¹⁴⁰

JO påbörjar en utredning om TI utifrån en anmälan angående brist på objektivitet i undervisningen.

Den 8 april 1970 informeras pressen genom en STF-kommuniké om resultatet av SÖ-kommitténs arbete.¹⁴¹ Med undantag från vissa snedbelastningar som med-

fört spänningar vid institutet anses kommittén att undervisningen i sin helhet "ägnats helt åt sådant arbete som läroplanen avser." Kommunikön avslutas:

"Verksamheten på Teckningslärarinstitutet präglas ... av stort intresse och engagemang för arbetet från föreståndarens sida, respektgivande intresse och motivation från lärarnas sida och bland eleverna en motivation för arbetet och ett medansvar i utbildningen, som gör ett avgjort positivt intryck på besökarna."

Nordström föreslås få sitta kvar som föreståndare för TI.

Fyra dagar senare svarar Ingvar Carlsson efter tre veckors betänketid på frågan om teckningslärarutbildningen i Stockholm genom att hänvisa till att en sådan funnits i staden sedan 1870.¹⁴² Riksdagemannen svarar i ett längre anförande med att hävda att det vid TI inte längre utbildas teckningslärare utan "macistiska stormstrupper", varpå han tar upp de beskyllningar mot TI som tidigare framkommit i pressen. Utbildningsministern svarar att han är författningsenligt förhindrad att diskutera och besvara de ställda frågorna. Saken är därmed utagerad i riksdagen.

Den 6 maj avger JO Ulf Lundvik i en utförlig rapport sitt beslut, vari det avslutningsvis heter

I samband med studieomläggningen "uppkom, åtminstone till en tid, motsättningar i fråga om åsikter. Båremot har jag icke funnit några belägg för åsiktsförtryck eller medveten indoktrinering från lärarens sida. - - - Lärare jag samtalande med delde inte sina personliga, politiska sympatier men förnekade, att de ensidigt förde ut dem till eleverna. De ansåg, att eleverna drog egna kritiska slutsatser och skapade sig egna värderingar av det som lärarna sökte lära ut. - - - Vid inspektionen har ej framkommit något som ger antydan om att skollärdning och lärare icke skulle vara medvetna om de krav som bör ställas på objektivitet i undervisningen eller att de skulle negligera dessa krav." 143

Därmed tystnar kritiken mot TI tills vidare.

V TECKNINGSLÄRARINSTITUTET 1972

"De nya idéerna inom teckningsämnet växte fram på TI under enande och fruktbar kamp. Företrädarna och idéernas förkämpar kände fiendens medel och mål. Avslöjade den steg för steg - bit för bit med förödande verkan! Tills fienden krälände drog sig undan i sina mörka grottor. Darrande av skräck och vrede syglade fiendens överledare igång sin försvarsverksamhet på byråkratiskt bred front. Besvikna sliokade fiendens små när-hävar sina sår.

De för tillfället segerriksa och segerglada började arbetet för de nya idéernas förverkligande och genomförande. Kampen mot fienden förs med byråkraternas egna medel. Närhärarna är desarmerade.

Tiden går.

Fienden upptäcker plötsligt att de segerriksas kamplust tagit sig ett nytt uttryck: kritik från vänstern mot vänstern! Varulvarna vässar sina klor och tror sig bevittna början till ett 'inbördeskrig' - ler i mjugg - har börjat reagera." 144

Citatet är hämtat från en stridskrift från april 1969, och belyser de nya problemen som dyker upp då de grundläggande reformerna är genomförda. Under

uppbyggnadsarbetet med det nya TI höstterminen 1968 och vårterminen 1969 arbetar elevföreningen med styrelsen och arbetsgrupper där samtliga elever skall vara aktiverade. Lärare och elever prövar sig gemensamt fram till nya arbetsformer, och i TTF:s styrelsenämnden deltar rektor Nordström för att diskutera ekonomiska och administrativa problem.

1972 har förhållandena till en del stabiliserats. Elevinflytandet har kanaliseras till årskursråd och rektorsnämnd, en institutionalisering som kritiska röster inom skolan hävdar försvårar en direkt påverkan. TTF har återuppstått, sedan föreningen 1970 i ett försök att hålla revolutionen levande gick under genom ultrademokratiska krav på styrelsens upplösande. Bildskapandet har återupptagits med förnyad kraft, efter en period i uppbyggnadsskedet då penslarna stod orörda medan eleverna läste debattböcker och diskuterade. Man talar om att syntesen är nådd, det riktiga förhållandet mellan teori och praktik.

Undervisningen är fördelad på tre institutioner: bildproduktion, pedagogik och teori. Vid bildbehandling talas om sju bildkategorier: anvisningsbild, kunskapsbild, reportagebild, reklambild, propagandabild, underhållningsbild och estetisk bild.

Fil.lie. Sten Dunér, nyanställd lärare i figurteckning på TI, beskriver i en artikel i Teckning höstterminen 1968 de nya arbetsmetoderna i sitt ämne. Som jämförelse först ett citat ur målbeskrivningen för figurteckning i läroplanen för 1966/67:

"Undervisningen avser att väcka, skapa och stärka den fond av formell kunskap och disciplin som är nödvändig för vidare konstnärlig utveckling. Detta sker genom studiet av människokroppen, att uttrycka form proportion och rörelse." 145

Som en inledande upprepning kastar Dunér och TI-eleverna ut "de nakna brudarna" ur figurteckningssalen, då man är överens om att den sensuella njutningen vid avritandet av dessa i pornografins tidevarv kan erhållas via andra kanaler. Tyngdpunkten läggs vid förmedlarspekten och inte vid producentaspekten som tidigare. Teckningsläraren skall inhämta teoretiska kunskaper och i verbaliseringsövningar tränas att förmedla dessa till eleverna.

Läsårets undervisning indelas i fyra perioder:

a. Den politiska bilden.

Granskning av politiska affischer, reportagefoton och engagerad konst. Övningar i att framställa politiska propagandabilder och illustrationer med anknytning till någon aktuell händelse.

b. Den sociala bilden

Människan i den gemensamma miljön. Fältstudier på T-banan, Skärholmen, blindinstitut m.m. Människan som individ och som medlem i grupp.

c. Barnet.

Barn i olika åldrar, beteende och rörelser. Teoretiska studier, studiebesök.

d. Den estetiska bilden.

Formala övningar och analyser med anknytning till de tre föregående

perioderna. De estetiska kvaliteterna bör betraktas som mindre väsentliga och får inte påverka bedömningen i någon större utsträckning. Studiebésök på utställningar och ateljéer. 146

Genom väggtidningsdebatten i TI:s korridorer ges en uppfattning om grupperingarna inom skolan. Det allt annat överskuggande debattämnet är LUK-utredningens förslag, som innebär att teckningslärarutbildningen i framtiden skall ges samma utformning som annan lärarutbildning, med kunskapsinhämtande i en högskola enligt det poängsystem som tillämpas på universitetet, följt av en pedagogisk utbildning på lärarhögskola. Förslaget innebär dels en väsentligt nedskuren teckningslärarutbildning, dels att integreringen mellan kunskapsinhämtande och pedagogik omfattas. Den största gruppen på skolan vill primärt arbeta för att stoppa LUK-förslaget, liksom betygsutredningens förslag till omarbetning av betygssystemet. Denna grupp anser att 1968 års reformer skall följas upp, att ett enat agerande från lärare och elever på TI skall leda till att utbildningen ständigt förbättras och justeras.

Den andra grupperingen bland elever och lärare vill inte villkoralöst ansluta sig till parollen Stoppa LUK, då man anser att ett bestående TI endast har berättigande om skolan upplever ett nytt revolutionärt uppveing. Skolan bör öppet redovisa att man sätter till en ökad politisk medvetenhet och tydliggörande av den revolutionära marxismen. Enketafronten och "ansiktet utåt" får inte skyla motsättningarna. 147

TI 1972 präglas av en intensiv debatt, en vilja att skydda den bestående utbildningen som något värdefullt och försök att förbättra den och driva reformerna vidare.

VI SAMMANFATTNING OCH SLUTSATSEN

Det går givetvis inte att se bakgrunden och orsakerna till reformkraven på TI isolerade från det kulturella och politiska nyttänkandet som 60-talet innebär. Vietnamkrigets upptrappning och den svenska PNE-rörelsen, Kinas kulturrevolution, den ökade medvetenheten om sociala och ekonomiska orättvisor, om naturförstörelse och befolkningsexplosion, och bland den yngre generationen en misstro mot de gängse kanalerna för samhällpåverkan, är faktorer som påverkar det allmänna kulturklimatet men vars betydelse är omöjlig att fastställa.

Men ett par utomstående impulsgivare för TI kan fastslås. 1962 utkommer Nermans Demokratins kulturrevyn, och boken citeras och kommenteras i Teckning. 148 När Svenningsson/Åkernann 1966 utkommer med En socialistisk

kultursyn, är mariken väl förberedd på TI, och boken diskuteras i både TTF-tidningen och Teckning.¹⁴⁹

Men det är inom TI och inom teckningsämnet situation ute i skolorna som de utlösande orsakerna till reformkraven skall sökas.

Inom teckningslärarkåren har alltid förts en öppen debatt om ämnets målsättning som varit pådrivande för nya idéer, vilket har underlättats genom att utbildningen är samlad till en skola i landet och kåren är rätt begränsad. Så var exempelvis de övriga skolämnen ännu bundna i ett auktoritärt kunskapsinhämtande, när teckningsämnet förde in den fria metodiken i klassrummet.

Men ju mer ämnet frångick bestämda och klara målbeskrivningar, desto mer utsatt blev det i tittilldelningen vid läroplansrevideringarna. Vid 60-talets genomgripande skolreformer lyckades man inte hävda ämnets betydelse gentemot de då progressiva läroämnen, och många nya ämnesområden som naturligt kunde tillhöra teckningsämnet hotade att helt absorberas av de andra ämnena.

Samtidigt med att teckningsämnet förlorar timmar i schemat, brottas lärarna med att förverkliga läroplanens diffusa målsättning att frigöra eleven:

"Målandet och formandet som endast skulle bli ett medel för självförverkligande blev hos många pedagoger hela innehållet. Det som skulle ge eleverna möjlighet att kommunicera, uppleva och skapa bjöd i bästa fall en stunds lekfull avkoppling. Tillämpningar och praktiska övningar blev teckningsämnets enda existensberättigande. Medlen och materialen överordnades målen i stället för tvärtom. Det som varit revolutionärt och farligt för den samhällsstyrda skolan hade förvandlats till dess hjälpsamma igen." 150

Framför allt i de högre årskurserna var det svårt att väcka skaparlusten hos eleverna, och teckningslärarna saknade inte betydande disciplinproblem.

Till dessa två faktorer, ämnets reducering i läroplanerna och svårigheterna att ge det ett meningsfyllt innehåll, kan läggas en tredje.

Teckningslärarnas löner har alltid legat avsevärt under läroämneslärarnas samtidigt som man haft längre tjänstgöringsskyldighet än dessa. Därtill har teckningebetyget aldrig ansetts fullt likvärdigt med de andra betygen. 1896 ansöcker dåvarande Svenska Teckningslärarsällskapet hos Kungl Maj:t att från Högre Konstindustriella Skolan utexaminerade teckningslärare skall tilldelas titeln direktör, för att "förhjälpa honom ur den undantagsställning han intager gentemot de övriga lärarna". Tekniska Skolan tillstyrker men Kungl Maj:t avstyrker.¹⁵¹ Sedan dess återkommer allt oftare försöken att höja teckningslärarens status. Den ständiga högskolefrågan - kraven på att TI skall vara en postgymnasial utbildning med studentexamen som inträdeskrav - är ett uttryck för dessa försök, liksom elevkårens begäran att erhålla rang av studentorganisation.

Under 60-talet blir man alltmer missnöjd med indelningen övningsämne -

- läroämne, då denna indelning konserverar en nedvärdering av övningsämnesläraren. Lönehänsigt och en inställning till övningsämnena som mindre nytto- betonade och därmed mindre angelägna. Men man är nedveten om att för att höja teckningsämnet ur dess förnedrande ställning som övningsämne krävs en total omstrukturering. Detta är otvivelaktigt en av orsakerna till kraven på ökad teoretisering, intellektualisering och fixerad målbeskrivning som reses 1966-68.

Slutligen har kårsplittringen 1963 haft en stimulerande effekt på TR, trots förbundets ständiga beklagande över splittringen. Splittringen krävde en uppräckning av TR, förbundet blir progressivt i målsättningsfrågor som det aldrig varit förut, och för att möta konkurrensen från STS-organet Estetiskt Forum omredigeras Teckning så, att den blir ett debattforum för målsättnings- och metodikfrågor, samtidigt som den knyts närmare TI-utbildningen.

Eleverna på TI var säkert nedvetna om teckningsämnets otillfredsställande situation i skolorna, men det var de lokala förhållandena på TI som förde eleverna till handling. Sedan länge hade det funnits ett missnöje med de pedagogiska momentens nedvärdering, och till detta kom senare kritiken mot skolans skötsel. Rektors begäran om förlängt förordnande vårterminen 1967 blev utlösande för elevaktionerna.

För att möjliggöra en radikal förändring av en utbildningsanstalt kan fyra nödvändiga villkor uppställas:

1. En stark elevopinion
2. En radikalt inställd skollledning
3. En radikalt inställd lärarkår
4. En reformerad läroplan.

Santliga dessa villkor kom att uppfyllas på TI.

Genom undertecknandet av den skrivelse till SÖ i februari 1967 som krävde rektors avgång, hade i det närmaste samtliga av TI:s elever tagit det första steget mot genomdrivandet av en förändrad TI-utbildning, ett steg som kändes förpliktande för fortsatt engagemang, även om det var mycket få, i huvudsak TTF-styrelsen, som hade klart för sig målet för den nya utbildningen. Genom att medlemskap i TTF i likhet med studentkårerna blev obligatoriskt 1967 går det inte att fastställa det aktiva deltagandet bland eleverna, men av allt att döma stod bakom styrelsens agerande en överväldigande majoritet, som på stormöten kunde utöva direkt medlemsinflytande.

Framgångarna under 1968 sökar föreningens självförtroende, samtidigt som den ökade medvetenheten och politiseringen under intryck av student-croligheterna runt om i Europa skapar en motrevolutionär grupp som tar avstånd från föreningen och den nya utbildningen. Men resolutionen i februari 1970 visar elevmajoritetens fulla stöd för skolans ledning.

Tillsättandet av Bert Z Nordström som föreståndare vårterminen 1968 utgör en förutsättning för den fortsatta utvecklingen på TI.

Regeringens handlande när man gick emot såväl Konstfackskolans styrelse som Skolöverstyrelsens förord skall ses mot följande bakgrund.

Konstfackskolans styrelse var mycket oenig i sitt beslut, till vilket bifogades allvarliga reservationer. SÖ, som först gick på Konstfackskolans styrelses linje, ändrade efter påtryckningar förordet till att gälla en kandidat som knappast alls diskuterats i Konstfackskolans styrelse. TR och TTF hade redan tidigt hos SÖ och departementet rekommenderat Nordström för posten med en konsekvens och enighet som kontrasterade mot SÖ:s och Konstfackskolans styrelses agerande.

Utbildningsministern var vid tillfället hårt pressad av de militanta kraven ute i landet på studentinflytande och elevdemokrati som tog sig uttryck i demonstrationer och ockupationer. Därtill kan fogas att 1968 var ett valår.

I och med införandet av 1968 års läroplan lämnade en stor del av TI:s lärare skolan, då de ansåg sina ämneskunskaper och pedagogiska idéer ej längre relevanta i förhållande till det nya innehåll som givits de gamla ämnena (till exempel figurteckning). Genom att handplocka nya lärarkrafter bland landets progressiva kulturarbetare, gavs TI därmed en pådrivande lärarkår, ivrigt inställd på att förverkliga den nya utbildningen.

Efter flera motgångar och avslag får TI vårterminen 1968, sedan Nordström utsetts till rektor, sin nya timplan utarbetad av skolans lärare och elever. Timplanen antas praktiskt taget helt utan ändringar av SÖ, och lämnar fältet fritt för genomdrivande av de reformer eleverna och TR länge kämpat för.

Det anmärkningsvärda med tillkomsten av läroplanen i teckning i Lgr 69 är dels att undervisningen i skolorna genom läroplanen kom att anpassas till en redan tidigare genomförd förändrad lärarutbildning, i stället för att lärarutbildningen anpassas efter en ny målsättning i skolorna, vilket annars är brukligt; dels att den enade lärarkåren och utbildningsanstaltens elevkår var pådrivande och initiativägare för dess utformning på ett unikt sätt.

NOTER

- 1 Intagningsförhållande m.m. till TI. TI:s arkiv.
- 2 Teckning 1/71, s. 5 f.
- 3 För tillbakablicker har i huvudsak använts de i Käll- och litteraturförteckningen som litteratur anförda verken.
- 4 1858 års granskningskommitté. Citat efter Nordström-Romilson, Bilden, skolan och samhället, s. 29.
- 5 Citat efter Nikolaus Pevsner, Pioneers of Modern Design, Norwich 1964 s. 22.
- 6 Teckning 2/61, s. 21 f.
- 7 Herbert Read, Education through Art, omtryck London 1967, s. 201 f. Citatet hämtat ur Fromms bok Flykten från friheten.
- 8 Teckning 3-4/64, s. 51.
- 9 Undervisningsplan för rikets folkskolor den 22 jan 1955, Sthlm 1955, s. 129 f.
- 10 Nordström -Romilson, Bilden, skolan och samhället, s. 44 ff.
- 11 Teckning 4/60, s. 61 f.
- 12 1950 års undervisningsplan för TI med tillägg från 1953, TI:s arkiv.
- 13 Teckning 6/65, s. 166 ff.
- 14 Undervisningsplan från 1955 a.a. s. 129.
- 15 Teckning 2/60, s. 32 ff.
- 16 Teckning 4/60, s. 76 ff.
- 17 Teckning 7/61, s. 125 f.
- 18 Svenska Facklärarförbundets Lönestatistik.
- 19 Årsmötesprotokoll den 13.4.1962 med stadgarna bilagda. TTF:s arkiv.
- 20 TTF:s verksamhetsberättelse för ht. 1962. TTF:s arkiv.
- 21 Årsmötesprotokoll den 25.4.1963. TTF:s arkiv.
- 22 Teckning 3/68, s. 97.
- 23 Teckning 4/68, s. 102.
- 24 TTF:s verksamhetsberättelse h.t. 1962. TTF:s arkiv.
- 25 TTF:s arkiv, utgående skrivelser 1963.
- 26 Teckning 7/67, s. 145.
- 27 Teckning 5/65, s. 120 ff.
- 28 Teckning 6/65, s. 166 ff.
- 29 KRO:s skrivelse till Konungen den 25.10.1965. Kungl Utbildningsdepartementets registratur.
- 30 Teckning 8/66, s. 209 ff.
- 31 Teckning 2/67 s. 27
- 32 TTF:s skrivelse till Konstfackskolans styrelse den 9.2.1967. TTF:s arkiv.
- 33 Inkomna skrivelser 1967, TTF:s arkiv.
- 34 Ordförandes anförande inför TTF:s extra årsmöte den 4.10.1967, s. 4 ff. TTF:s arkiv.
- 35 Konstfackskolans (KPS) styrelseprotokoll 25.1.1967, KPS:s arkiv.

- 36 KFS:s styrelseprotokoll 5.4.1967, KFS:s arkiv.
- 37 Protokoll från TTF:s styrelsemöte 20. 4.1967, TTF:s arkiv.
- 38 KFS:s styrelseprotokoll 30.6.1967, KFS:s arkiv.
- 39 KFS:s styrelseprotokoll 10.7.1967, KFS:s arkiv.
- 40 KFS:s styrelseprotokoll 7.3.1967, KFS:s arkiv.
- 41 KFS:s styrelseprotokoll 2.6.1967, KFS:s arkiv.
- 42 Teckning 6/67, s. 106.
- 43 SÖ:s skrivelse till Kungl Maj:t den 18.9.1967. Kungl Utbildningsdepartementets registratur.
- 44 Akten i föreståndarfrågan, Kungl Utbildningsdepartementets registratur.
- 45 Teckning 7/67
- 46 KFS:s styrelseprotokoll 10.11.67, KFS:s arkiv.
- 47 Bertil Gottséns skrivelse till Kungl Maj:t den 9.11.1967, TTF:s arkiv.
- 48 KFS:s styrelseprotokoll 23.11.1967 med reservationerna bilagda. KFS:s arkiv.
- 49 Utgående skrivelser 1967, TTF:s arkiv.
- 50 TTF:s årsberättelse för 1968, TTF:s arkiv.
- 51 Estetiskt Forum nr 14, sid 116.
- 52 TTF:s arkiv.
- 53 TTF:s skrivelse den 11.1.68. TTF:s arkiv.
- 54 TTF:s årsberättelse för 1968, TTF:s arkiv.
- 55 Teckning 6/61 s. 105 ff.
- 56 Teckning 7/61 s. 127 ff.
- 57 TTF:s verksamhetsberättelse för h.t. 1962, TTF:s arkiv.
- 58 Teckning 8/67 s. 170.
- 59 Läroplan för grundskolan 1962, s. 307.
- 60 TTF:s verksamhetsberättelse för h.t. 1962, TTF:s arkiv.
- 61 TTF:s skrivelse till SÖ:s gymnasielutredning den 6.3.1963. TTF:s arkiv.
- 62 TTF:s skrivelse till Eklesiastikdepartementet 12.2.1964. TTF:s arkiv.
- 63 Teckning 8/63 s. 160 ff.
- 64 Teckning 5/67 s. 103.
- 65 Teckning 6/63 s. 110 ff.
- 66 Teckning 2/64 s. 26 ff.
- 67 Teckning 2/64 s. 29 f.
- 68 Teckning 5/64 s. 85 f.
- 69 TTF:s verksamhetsberättelse för 1964, TTF:s arkiv.
- 70 Teckning 8/64 s. 174 ff.
- 71 Teckning 4/65 s. 82.
- 72 Teckning 6-7/66
- 73 Teckning 3/66 s. 58.
- 74 Teckning 5/65 s. 120.
- 75 TTF:s årsberättelse för 1965, TTF:s arkiv.
- 76 Teckning 2/66 s. 52.

- 77 Bilaga till SÖ:s skrivelser till KFS:s styrelse av den 24.5.1966 och 8.8.1966. KFS:s arkiv.
- 78 TTF:s skrivelse till Kungl Utbildningsdepartementet den 10.10.1966, TTF:s arkiv.
- 79 KFS:s styrelseprotokoll den 22.11.1966. KFS:s arkiv.
- 80 Teckning 5/66 s. 115 ff.
- 81 Teckning 8/66 s. 194 ff.
- 82 Gottséns medverkan i arbetsgruppen skulle senare inom TTF tas upp som ett argument för Gottsén i föreståndarstriden.
- 83 Protokoll från arbetsgruppens sammanträden den 13.12 och 20.12.1966. TTF:s arkiv.
- 84 Teckning 1/67 s. 16 ff. och 2/67 s. 34.
- 85 Teckning 2/67 s. 39.
- 86 TR:s skrivelse till LÖ-gruppen den 30.1.1967.
- 87 Teckning 3-4/67 s. 50.
- 88 Teckning 3-4/67 s. 52 ff.
- 89 Teckning 3-4/67 s. 79 f.
- 90 Timplaneförslag för TI och KFS fack VIII framlagt för KFS:s styrelse den 30.3.1967. TTF:s arkiv.
- 91 Protokoll från utbildningsnämndens sammanträde den 3.4.1967.
- 92 Teckning 3-4/67 sid. 51.
- 93 Timplaneförslag från den 30.3.1967 a.a. s. 12.
- 94 KFS:s styrelseprotokoll 2.6.1967, KFS:s arkiv.
- 95 KFS:s styrelseprotokoll 2.6.1967, KFS:s arkiv.
- 96 TTF:s skrivelse till SÖ den 16.6.1967, TTF:s arkiv,
- 97 Teckning 8/67 s. 168 ff.
- 98 Teckning 8/67 s. 180 ff.
- 99 TTF:s årsberättelse för 1967, TTF:s arkiv.
- 100 TTF:s handlingsprogram för 1968, antaget 28.10.1967. TTF:s arkiv.
- 101 Kungl Maj:ts skrivelse till TI den 1.12.1967. TI:s arkiv.
- 102 Protokoll från utbildningsnämndens sammanträde den 5.12.1967.
- 103 TTF:s årsberättelse för 1968, TTF:s arkiv.
- 104 Protokoll från utbildningsnämndens sammanträde 28.2.1968.
- 105 Protokoll från utbildningsnämndens sammanträde 20.3.1968.
- 106 Protokoll från utbildningsnämndens sammanträde 3.4.1968.
- 107 KFS:s styrelses protokoll från den 18.4.1968 med bilagor. KFS:s arkiv.
- 108 SÖ:s timplan för TI och KFS fack VIII läsåret 1968/69.
- 109 SÖ:s förslag till Kungl Maj:t från november 1967. TTF:s arkiv.
- 110 Teckning 2/68 s. 35.
- 111 TTF:s skrivelse till Konungen av den 19.2.1968.
- 112 Teckning 3/68 s. 75 ff.
- 113 Teckning 3/68 s. 68 ff.
114. Teckning 4/68 s. 101 f.
- 115 Teckning 6/68 s. 173.

- 116 Teckning 1/69 s. 13 ff.
- 117 Teckning 1/69 s. 10.
- 118 Protokoll från arbetsgruppens sammanträde 20.12.1968. TTF:s arkiv.
- 119 LÖ-gruppens förslag till läroplan av den 8.1.1969. TTF:s arkiv.
- 120 TTF:s brev till SÖ 17.12.1968 och TH:s brev till SÖ 27.12.1968. TTF:s arkiv.
- 121 Teckning 1/69 s. 10 ff.
- 122 SÖ:s läroplansförslag till departementet den 3.4.1969. SÖ:s arkiv.
- 123 Läroplan för grundskolan Lgr69.
- 124 KFS:s årsberättelse för läsåret 1969/70. KFS:s arkiv.
- 125 KFS:s katalog 1966-71.
- 126 Se sid. 12.
- 127 TCO-tidningen nr 2/69.
- 128 Svenska Dagbladet 14.2.1970.
- 129 Arbetsgruppens förslag av den 30.5.1969. TTF:s arkiv.
- 130 Ansökan av den 1.6.1969. TTF:s arkiv.
- 131 Knut Hallströms brev till KFS:s styrelse den 30.10.1969 och 7.1.1970. KFS:s arkiv.
- 132 Svenska Dagbladet 14.2.1970.
- 133 Uppsala Nya Tidning 16.2.1970.
- 134 Nordströms skrivelse till Svenska Dagbladet 16.2.1970. TTF:s arkiv.
- 135 Utbildningsnämndens uttalande 26.2.1970.
- 136 Resolution antagen vid stormöte den 24.2.1970.
- 137 Bl.a. UNT 1.4.70, SV D 5.3.70, UNT 25.2.70, Fackläraren 2/70, 6/70.
- 138 KFS:s styrelses brev till Hallström 10.2.1970. KFS:s arkiv.
- 139 Hallströms brev till KFS:s styrelse den 15.2.1970. KFS:s arkiv.
- 140 Riksdagsprotokoll, Första kammaren 17.2.1970, Nr 17.
Andra kammaren 19.2.1970, Nr 63.
- 141 SÖ:s TT-kommuniké den 8.4.1970. TTF:s arkiv.
- 142 Riksdagsprotokoll, Första kammaren 12.3.1970.
- 143 JO Ulf Lundviks beslut den 6.5.1971. KFS:s arkiv.
- 144 Stridsskrift från april 1969. TTF:s arkiv.
- 145 Den av SÖ fastställda kursplanen för TI 1966/67. TTF:s arkiv.
- 146 Teckning 6/68.
- 147 "Äppelkriget", avskrift av TI:s väggtidningsdebatt 1972. TI:s arkiv.
- 148 Teckning 1/63.
- 149 Teckning 4/66.
- 150 Nordström-Romilson a.a. s.47 f.
- 151 Wollin a.a. s. 271.